

Дагъустандин дишегъли 1/2020

ISSN 0134-4250

Лезгинский

ТАВЗАР

**БАТАНПЕРЕСВИЛИН
ГЫССЕРАЛДИ...**

МУЪГЪУББАТДИН МАНИ

**«ВУН КЪЕПИНА
ЧІЕХИ ХЪАНА
ЛУГЪУНИХЪ
ЗУН АГЪАЗВАЧ...»**

МЕДЕНИЯТ

**АМАЛИЯДИН
АГАЛКЪУНАР**

ЗИ ДАГЪУСТАН

**КУЪГЪНЕ
КЪАГЪИБ**

ЮБИЛЕЙ

**ИСЛАМ
ШОВКРИНСКИЙДИН
ХЪЕНЧИИН АЛЕМ**

ЧЕТИН МЕСЭЛА

**РАПУНИН
КІВЕНКІВЕЛ
АЛАЙ КЪИСМЕТ...**

КАРТИНА Н. А. ЛАКОВА

Жува авуна кIандай кар ая, ана хьайиди жеда...

Гьар сеферда колонкадихь элкьвейла, ам гьазурдайла, за кхьенвайди кIелдайдаз итижлу хьуникай фикирзава. Ва, гьелбетда, суал арадал кьезва: кьенин юкьуз адаз вуч итижлу я, адан фикир куь желбда?

Соцсетра чи кьенин йикьан гьакьикьатдин тайин реаляр (кьетIенвилер) кьалурзава, чи менталитет, меденият ва гьатта кьилдин инсандин кьилихни, гьакI санлай ачух жезвай шикилни рикIик са акьван шадвал кутадайди жезвач, гьайиф хьи. Амма ятIани чна журналда инсанар битавламишзавай, пакадин йикьахь инанмишвал, хьсанвал ва гьахь гьалиб хьун кьалурзавай, руьгь кутазвай макьалайрихь дуюнь ачухзава.

Уьмуьр... Инсан патал виридалайни багдади... Вуч я уьмуьр? Вири чидай Википедиядиз килигна. «Уьмуьр» гафунихь 100-далай виниз манаяр ава: гьам физиологиядиз, гьам кибернетикадиз, гьам термодинамикадиз, гьам философиядиз талукь яз ва икI мад ва мад. Гьа са вахтунда абурухь чеб-чпиз аксивалзавай манаярни авай ва заз са куьналдини куьмекнач...

Аквадай гьалда, и суалдиз асул гьисабдай жавабгуз хьун мумкин туш, вучиз лагьайтIа ам гьамишалу гьди - инсаният арадал атайдалай кьулухь вири вахтара авайди я. Гьар гьикI ятIани чакай гьар сад, уьмуьрдин мана кьатIуз алахьзава.

Кьилди закай рахайтIа, вири крар масакIа, уьмуьрдин кьанунрихь галаз кьан тийидайвал кьиле физвайдан гьакьиндай фикир зи кьилий садрани акьатзавач, а кьанунар лагьайтIа, инкар ийиз тежедай гьакьикьат я. Кьилин кьанун - им уьмуьр давамаруниз талукьди я. Кье вуч кьиле

физва? Заз чиз, чи цивилизация еке хаталувилик ква - ада тIебиат тергзава, тIебиатди инсанрилай кьисас вахчузва; ада инсан вични тергзава.

Илимдин ва техникадин чIехи кукIушар муьтIуьгьардайла, «Абур вуж ва вуч патал я!?» лагьана, чна гьич са кIусни фикирзавач. Роботар патал роботар? ИДА уьмуьр давамардани?

Ихьтин са кьиса авайди я. Са камалэгьлиди вичин ученикар чешнедалди уьмуьрдин мана вуч затI ятIа гьадан гьавурда тваз алахьна. Ада сосуд сивихь кьван чIехи кьванерай ацIурна ва ам ацIанвайди аквазани лагьана аялривай хабар кьуна. «Эхь, муаллим», - жаваб гана абуру. Камалэгьлиди аниз гьечIи кьванер хьивегьна. Абуру чIехи кьванерин арада чка кьуна. Камалэгьлиди мад гьа виликан суал хгана. Ученикри тажуввилелди сосуд ацIанвайди жаваб хгана. Камалэгьлиди сосуддиз кьум хьивегьна, кьванерин арадай авахьна, ада вичиз чка жагьурна. Ахпа камаллу касди лагьана: «Чи уьмуьр сосуд хьиз я. ЧIехи кьванери ада виридалайни кьилин чка кьазва - инсандин сагьламовал, хизан ва аялар. ГьечIи кьванер - им кIвалах ва материальный жигьетдай хьсанвилеря, абурухь тIимил важиблувалава. Кьум - им гьар йикьан ката - калтуг я. Эгер сосуд кьумадай ацIурайтIа, мад са затIунизни чка амукьдач».

Кье чна кьев ацIурнава чи уьмуьр? Вуч кьилинди я? Вуч авурла тарифарзава ва машгьурзава? Ва вужар я чи кьенин йикьан игитар?...

Наида КЕРИМОВА

НУМРАДАЙ КIЕЛА:

СЕГНЕДИН УЬГУЬРЛУВАЛ

Мад са мисал яз, «Хан - Муртузали» тамашадани зун кьилин игитдин рушан ролда кьугьвазвай. Ана зун бутафорский чукIулдалди «рекьизвай», зи рикIе ахьтин кьати тIал гьатна хьи, зун жув-жувакай хкатна чилел ярх хьана..... 7

«ДЯВЕ - ИМ ИВИДИН НИ Я»

1943-йис алуькна. Дагьустандай фронтдиз концертдин са чIехи десте рекье гьатна. Абурук зунни квай. РикIик кичI кваз фена. Аялар сеbeb яз рикIик еке кьалабулук акатзавай – белки, элкьвена хтун кьисмет жедачтIа, рекьидатIа... аялар етимар яз амукьда. Амма фена.28

КУЬГНЕ КЪАГЬИБ

Куьгне Кьагьибда кIвалер дагьдин шартIарихь галаз кьадай тегьерда эцигнавай: са кIвалин кьав муькуь кIвал патал гьаят тир. Куьчяр ва кIлар лап гуьтIуь тир, кIвалер (сакля) а кьадар сад-садав агатна эцигнавай хьи, абур рагай экьечIнавайбуьр хьиз аквазвай. Мадни лугьунриз килигна, виликдай хуьре чилин кIаникай фидай рекьер авай.25

БАРКАЛЛА АЛАЗ

– За Тамара Играмудиновна-дихь галаз фадлай кIвалахзава. Ам акьалтIай хьсан инсан, вичин предметдал, аялрал рикIивай ашукь, дерин чирвилер, тербия гуз алакьдай муаллим я. Адахь аялрин гьевес хкаждай, вичин предмет кIанардай бажарагь ава,- лугьузва и школадин директор Гьамид Мисриева. 37

Ватанпересвиллин гьиссералди...

Чи гзаф ватанэглияр Дагъустандивай яргъа яшамиш жезва. Амма, гына хъайитлани, руьгда къетлен чка къуналди, хайи чили гъамиша вич рикел гъида. Заз гъа ихътинбурукай тир са дишегълидикай ихтилатиз кланзава. Ам дамах гвачир, иер дишегъли, вичихъ авай вири чирвилерни къуват аялриз бахшзавай муаллим я. Вичихъ муаллимвилин еке тежриба авай, клвалахдив яратмишунрин саягъда эгечзавай Раида Ревшановна Саидовани гъа ихътин муаллимрин жергедик акатзава. Чехи гъарфунилай эгечзавай Муаллимар гъа ихътинбуруз лугъузвайди я.

Раида къадим Ахцегъ хуьре дидез хъана, гъа ина мектебни куьтыгъна. Муаллимвилиз майилвалзавай ам Дагъустандин пединститутдин филологиядин факультетдик экечзава. Вад йисуз лап хъсан клелуни, илимдин клвалахдал машгул хъуни, институтрин урта ва регионрин жуьреба-жуьре илимдинни тежрибадин конференцияра урус члалайни литературадай докладар клелуни, Къазан шегъерда литературадай къиле фейи Вири-союздин студентрин олимпиадада иштиракуни адаз муаллим, инсан ва ватандаш хъунин рекъе мадни хъсан патахъай таъсирна.

Ина, Махачкъалада, къисметди ам желегедин итимдал, хуьруьн майишатдин институтдин а члан студентдал туьшна. Дипломар къачурдалай къулухъ жегъилар эвленмиш хъана, гуьгъуьнлай абур клвалахун патал Агъул райондин Чирагъ хуьруьз рекъетуна. Ам Агъул райондин виридалайни яргъа авай дагълух хуьр я. Тайинарнавай са йисуз ина клвалахайдалай къулухъ

абур Астрахандиз куьч хъана, ина клвалахиз башламишна, аялар хъана...

Чехи руш Москвада яшамиш жезва ва клвалахзава, пешедин рекъяй ам экономист-финансист я. Къвед лагъай руш духтур я. Хци Астрахандин гьукуматдин технический университет куьтыгънава, инженер я.

Алай вахтунда Раида Саидовади Астраханъ шегъердин 53-нумрадин юкъван умуми образованидин мектебда чехи классриз урус члаланни литературадин тарсар гузва. Адалатлувилин, гъакъсагъвилин ва тербиялувилин ерийри жегъил муаллим гъасятда мектебдин чехи муаллимриз кланарна. Идалайни гъейри, ада ученикрин, абурун диде-бубайрин арадани са гъвечли вахтунда гъуьрмет къазанмишна.

Гъеле мектебда ва институтда клелзамаз илимдинни ахтармишунин клвалахриз авур майилвал вири уьмуьрда амукъна: Раида Ревшановна мектебдин урус члаланни литературадин муаллимрин методикадин клвалалдин къиле акъвазнава, предметдай тарсар гуниз талукъ кар

алай месэлайрай ада международный жуьреба-жуьре конференцияра иштиракзава, ам макъалайрин, гъа жергедай яз «Алай аямдин муаллимдин суьрет», «Халкъдин педагогика, ва я тахъайтла, члалан манийвилер гьикл алудда» ва масабурун автор я.

Намуслувилелди зегъмет члугуниз, пешекарвилин къакъан дережадиз, хкъанавай пешедиз вафалу хъуниз, Астраханъ шегъердин образованидин гъалар еримлу авуник пай кутуниз килигна, Раида Ревшан шегъердин образованидин управленидин патай гъуьрметдин грамотадиз, чухсагъулдин чарчиз, Астраханъ шегъердин къилин патай чухсагъулдин чарчиз ва Астраханъ шегъердин Думадин патай гъуьрметдин грамотадиз лайихлу хъана.

«Филолог» гаф сивяй акъудайла, чна гъасятда литературадихъ, ктабрихъ галаз гзаф алакъалу инсан фикирдиз гъизва. Раида Ревшан, тажубжедай картуш, сашумуд клвалалдин редактор я.

- Мектебдин клвалахдихъ галаз санал журналистикадин, редактор-

вилини кIвалахни ийиз куьн гьикI агакьзава?

- Лугьуда хьи, чилел яшамиш жезвай гьар са инсандихь ада тамарун патал тайинарнай тап-шуругьар ава, - жаваб гузвай Раида Саидовади. – Асас кIвалахдила гьейри, аз гьамиша мад квел ятIа машгул жез, са гьихьтин ятIани менфят гьиз кIанда. Йисар алатунивай за халкьдивай кьакьатун, хайи ватандивай яргьа хьун гьихьтин залан карятIа аннамишна. За кьатIана хьи, эгер чна чи кьанажагда са халкь кьве патал паятIа, мукьвара чавай чIални кьакьатун мумкин я. Сифте нубатда литературадин умуми чIал, гьакIни нугьатар хуьн чарасуз я. ЧIал халкьдин девлет я. Гила вирибуруз малум я хьи, хайи чIал чин тийиз хьайила, милли кьанажагда гьиссерни квахьзава. За лезги шииратдиз итиж ийиз, бажарагьлу шаиррин шиирар раиж ийиз, лезги гьижадин авазлувилелни шикиллувилел гьейранвал ийиз гатIунна. Ибурулайни гьейри, таржумайрин кардал машгул хьана. Фикирдик гьеле маса крарни ква, амма абурукай гьелелиг рахадач...

Раида Ревшановнади жуьреба-жуьре сайтра медениятдинни мари-фатдин рекьай кIвалах тухузва.

- Вири интернет лугьудай рафтарвилерин алапатдин такьат пайда хьунилай башламишна, - ихтилатзава Р. Саидовади. – Ам иллаки ватандивай, ватангьлийривай яргьа авай бур патал жуванбурухь галаз рафтарвал хуьдай хьсан такьат я. Кьез чизва хьи, лезги халкь искусственный кьайдада кьве патал пайнава ва жуьреба-жуьре уьлквейра яшамиш жезва: са пай – Россияда, муькуь пай – Азербайжанда. Куьне фикир гузвани, и кардихь галаз алакьалу яз, халкьдиз гьикьван четинвилер арадал кьезватIа? Интернет ишлемишуну чаз халкьдиз хийир гунин карда мумкинвилер гузва. 2008-йисуз «Одноклассники» тIвар алай сайт машгур тир, зани, информациядин майданрикай менфят кьачуналди, лезгийрин медениятдикай, тарихдикай, адетрикай малуматар раиж ийиз хьана.

Лезги культурадин талукь машгур «Лекьермакан» группани гьаикI

арадал атана, адан администратор Раида Ревшан (адан литературадин тахаллус) тир. Хайи чIал машгурунин макьсадалди са шумуд йисуз галаз-галаз «Чна бажарагьар жагьурзава» лишандик кваз, урус чIалай лезги чIалаз шиирар таржума авунин конкурс кьиле тухвана. Конкурс жегьилрин, гьакI агьилрин арадани фикир желбдайдаз элкьвена. Нетижанда шаиррикай ибарат сагь са десте арадал атана. «Одноклассники» сайтда Раида Ревшана Нарима Агьмедовадихь галаз санал лезги интеллигенциядин векилрихь галаз итижлу онлайн-интервьюяр кьиле тухвана ваикI мад. Лезгийрин милли ирсиниз талукь кьиметлу, маракуьлу малуматар, материалар кIватIунин рекьайни хейлин кIвалах тухвана. Макьалаяр, тарихдин малуматар, кьитшикилар, баянар, тIвар-ван авай ксарин таржумагьалар...

Раида Ревшана басмадин СМИдин такьатрихь галазни сих алакьаяр хуьзва. Хайи чIалан, эдебиятдин, медениятдин тIал месэлайрикай ада кьхизвай макьалаяр кIелзавайбуру хушдиз кьабулзава. Са жерге макьалаяр кьхинай ам «Шииратдикай фикирар» номинациядай «КцIар» газетдин премиядиз лайихлу хьана. Международный «Алам» журналдин редакциядин коллегиядин векил яз, Россиядинни Азербайжандин эдебиятдин алакьаяр мягькемарунин карда пешекарвал кьалурунай Раида Ревшановна гуьрметдин грамотадалди кьейднава.

Интернетда «Раида Ревшан» тахаллус машгур я. Ада эдебиятдин, чIалан гьакьиндай кьхизвай аналитикадин макьалайри, ютуб-каналда авай иер видеороликри чпел фикир желбзава. Им са машгулатдиз элкьвенвай карятIа?

- Клипар тукьIуьрун за машгулат яз гьисабзавач. Ам гьвечIи халкьарин хайи чIалар табличгь ва машгур авунин хьсан такьат я. Исятда инсанри ктабар саки кIелзамач, гзаф вахт интернетда акьудзава. Гьавилай шиирар макьамрихь галаз кIелунин ва видеоклипар тукьIуьрунин фикирдал атана. Зун гьатта видеороликар тукьIуьрун патал махсус программа-студия маса кьачуниз ва адахь галаз кIвалахиз чируниз мажбур хьана.

Исятда завай видеороликар регьят-даказ арадал гьиз жезва. И кардал за шаир Билал Адилев ва клипра фасагьатдиз шиирар кIелзавай диктор Руслан Шейдаевни желбна. Гьугьуьнлай шаир Билал Адилова вичи кIелай шиирарни клиприз элкьуьрна. Зун шад я, алай вахтунда лезги шаиррин шиирриз талукь клипар тукьIуьрунал машгул маса ксарни пайда хьанва...

Алатай йисуз Дагьустандин тарихда сифте яз лезги чIалал международный умумидиктант кьиле фена. Астрахань шегьерда и диктант тешкилайбурукай сад Раида Ревшан тир.

- Ватандин багьавал инсанди анжах адавай яргьа хьайила аннамишда, - лугьузва ада, - жуван чIал, меденият, тарих хуьз кIан хьуну инсанар садарун лазим я. Астраханда лезгийрин Конгресс ава, амма ада саки кIвалах тухузвач.

Раида Ревшаналай са гьикI ятIани ватангьлийрин активвал винел акьудиз алакьна, умуми диктант тешкилдайла ада кьатIана хьи, инсанри хайи чIални меденият хуьнин месэлайриз итиж ийизва. Милли эдебият, меденият, искусство, адетар табличгь авунин жигьетдай адан фикирдик еке месэлаяр ква. Ихьтин месэлайри миллетдин битаввал хуьниз хьсан таьсирда.

«Чаз ата-бубайри вуч тунватIа, гьам кьадирлувилелди хуьн чи гьар садан буржи я», - кьейдзава Раида Ревшана.

Раида Ревшана лагьай «жуван халкь, ватан кIан хьунин гьиссер гьар садан рикIе хьанайтIа, кIандай» келимаяр рикIел хкайла, за и зериф, шииратдал кьару, мягькем кьилихрин, кьастунал кIеви, яргьа яшамиш жезватIани, вахтни гьайиф татана, вичин гзаф ватангьлийрик ватанпересвиллин гьиссер кутаз гьазур дишегьлидал гьейранвалзава. Заз чиз, гьа ихьтин инсанриз лугьузвайди я «Цайлапан хьтинди»... Ватандиз, хайи чIалаз, ата-бубайрин тарихдиз кIанивал кьалурзавайди. Шак алачиз, ихьтин ксар амай кьван халкь ва адан чIални амукьда...

НАРИМАН АБДУЛОВ

КАВКАЗ

Иван БУНИН

Москвадиз хтайла, угъри хъиз, зун Арбатдин патав гвай дар куъчейрин вилиз таквадай нумрайра акъвазна ва куълягъ хъайи гьалда, халкъдик экечI тийиз, анжах адахъ галаз гуъруушмиш жез, яшамиш хъана. И йикъара ам зи патав анжах къве сеферда атана, тадивилин гафар гваз: - Зун анжах са декъикъада я... Чинин рангар атланвай, кланивални къалабулукъ квай дишегъли я, адан сес къатI жезвай, гъилевай таж гъил туькIвейнихъ гадаруналди, ада вичин къилелай къирдин парча хкажиз ва зун къужахламишиз тади авуна, зун ада язухвилилни шадвилев тажубарна. – За фикирзавайвал, – лагъана дишегълиди, – ада са квел ятлани шакзава, адаз гъатта са вуч ятла чизва, - белки, зи столдин куълегъ жагъурна, куъ чарарикай сад клелнава жеди... Эгер ада заз ачухдиз: «Жуван итимвилини, офицервилини намус хуънин карда зун са куънивайни акъвазариз жедач!» лагъанатла, за фикирзавайвал, вичин клевеи, анжах вич клани къилихар авай ада вуч хъайитлани ийида. Вучиз ятлани, гила ада зи гъар са кам ахтармишзава, гъавилляй, чи план къилиз акъатун патал зун клевелай мукъаят хъун лазим я. Зун ахъаюнал ам рази я, эгер къиблепад, гъуъл такуртла, рекъида лагъана, за адаз таъсирна, амма. Аллагъдин хатурдай, эхи ая, тади ийимир!

Чи план жуърэтлувилинди тир: са поездда аваз Кавказдин къерехриз хъфин ва ана са пуд-къуд гъафте яшамиш хъун. А чкаяр заз таниш тир, са мус ятла са къадар вахтунда Сочидин патав яшамиш хъанай. Жегъил ва ялгъуз тир. Чулав кипарисдин арада, къайи ва рехи лепейрив акъудай зулун йифер уьмуърлукъ яз рикел хвена. За ихътин гафар лагъайла, адан рангар атгузвай: «Гила ана зун вахъ галаз жеда, тарар-тамар, уьленарни клачIчIлукъар авай дагълукъ чкайра, тропикдин гъуьлуьн патав...».

План къилиз акъатуник чна та эхиримжи декъикъадалди инанмишвалзавачир – ам чаз лап еке бахтлувал хъиз жезвай.

Москвада къайи марфар къвазвай, акI тир хъи, гуя гад алатнава ва мад ам хкъедач; къар авай, мичIи тир, къекъезвай инсанрив гвай ва балкланрихъ галай арабачийрин къилел алай тажари куъчейра къежей ва чулав нулар тунвай. МичIи, рикIиз такIан жедай няни тир, зун вокзалдал фейила, теспачавилини къайивили зи нефес къунвай. Вокзалдилай ва платформадилай зун, бапIахни вилериз авудна, чинни палтудин хивера хтуна, чукурна фена. За виликамаз заказ авур сифте классдин гъвечIи купедин къавал ван ацалтна марф къвазвай. За тади гьалда даклардин перде ахъайна ва, гъамбардин къежей гъил вичин хуругандив михъуналди, чайдин пул къачуна ва экъечIна, раклар агална. Ахпа са тIимил

Алай, 2020-йисуз чи уьлкведа урус халкъдин классик Иван Бунина 150 йисан юбилей къаршиламишда.

Иван Бунина XIX лагъай асирдин зурба урус эдебиятдиз хас тир лишанар хуъзвай.

И. Буниназ Россия гзаф кландай. Амма Октябрдин революция хъайидалай гуьгъуьниз, 1920-йисуз, ам Франциядиз куъч хъана. Гъамишалугъ.

Уьмуър Францияда тухузвайтлани, ам урус халкъдин писател яз амукъна.

И. Бунина вичин яратмишунар урус чIалалди кхъизвай. Адан «Арсеньеван уьмуър» роман ва маса повестар, гъикаяр клелайла, аватордин урусрин алатай девирдин халкъдин шииратдихъ вил галайди аквазва.

1933-йисуз Иван Буникай урус писателрин арадай сифте яз Нобелевский премиядин сагъиб хъана.

Агъадихъ чна куън фикирдиз Иван Бунина «Темные аллеи» циклдай «Кавказ» гъикая гъизва.

перде ахъайна, фонарри экуь авунвай вокзалдик, вагондин кьерех тирвал шейэр гваз инихъ-анихъ физвай инсанрин гапалрилай вилер алуд тийиз, кьах хьиз амуькьна.

*Чун а дишегьлидихъ
ва итимдихъ галаз
платформадал сад-
садал дуьшуьш тахъун
патал, зун вокзалдал
жезмай къван фад, ам
(дишегьли) жезвай
къван геж къведа
лагъана меслят
хъанвай.*

Гила абурун вахтни атанвай. Ки-лигзава зун мукъаятвилелди – ак-вазвач абур. Къвед лагъай зенгини ванна – зак кичевили къай кутуна: дишегьли геж хъана ва я тахъайтла эхиримжи декъикъайра садлагъана итимди ахъайнач! Гъа и декъикъайра ам офицердин фуражкади, къакъан буйди, гуьтгуь шинелди ва хамунин бегъле алай дишегьлидин гьил къунвай, еке камар къачузвай итимди мягьтеларна. Къудгъунни даклардивай къакъатна, дивандин пипиз аватна зун, патав къвед лагъай класдин вагон гвай – итим иесивилелди дишегьлидихъ галаз санал вагондиз фейивал за къатлана, – къулухъ вил яна, гъамбарди дишегьли хъсандиз тайинартла килигна ва бегълени, фуражкани хтлунна, адаз теменар гана... Пуд лагъай зенгини зи япар биши авуна. Поезд юзана, эчля жез-эчля жез, вичин гьерекатдик акатна... Дишегьли ва адан шейэр зи патав гъайи кондуктордиза цудманатдин чарчин пул гана... Гъахъайла, ада гъатта темени ганач заз, дивандал ацукъна, чларар кьерехдихъ ийиз баплах хтлуналди, анжах са уьтери хъверна. – Завай нисинин фу гьич нез хъанвач, - лагъана ада. – И зегъле тухудай роль тамамдаказ къилиз акъудиз жедач лагъана фикирнавай. Цихъ къаних хъанва зун. Нарзан це заз, - лагъана ада заз. – Зун инанмиш я хьи, ам зи гуьгъуьна аваз къведайди я. За адаз къве адрес гана – Геленжик ва Гагра. Аквада хьи, пуд-къудийкъа-

лай ам Геленжикда жеда... Хъайивал хъурай, ихътин азабар аквадалди, къейитла хъсан я...

Экуьнахъ зун дегълиздиз экъечлайла, ракъинин нурар аватзавай, запундин, одеколондин ни гъатнавай ина бамиш жезвай. Руквадини чимвиллин гьекъеди къалу авунвай дакларрин а пата дуьзенлух баябанар авай, руг акъалтнавай гегъенш рекьер, яцарик квай арабаяр чир жезвай, ракъун рекъин будкаяр, гъвечли бахчайра авай ал курквачлар акваз ва тадиз вилерикай квахъиз авай... Идалай къулухъ акурбур сергъят авачир дуьзен майданар тир, дурум гуз тежер ракъинин къуру чимивал, руг квай булутдиз ухшар цав, ахпа дагъларин горизонтар вилерикай карагун...

Геленжикдайни Гаградай дишегьлиди адаз открыткаяр ракъурна, ада вич гъина амуькьатла гъеле чизвач лагъана кхъена. Ахпа чун кьерех тирвал агъуз къиблепатахъ эвичина.

Чаз лап куьгъне, къадим вахтара сифтегъан инсанри яшайиш къиле тухвай хътин, чинаррин там квай, цуьккъуднавай кул-кусар, яру тарар, манголияр, анарар авай чка жагъана...

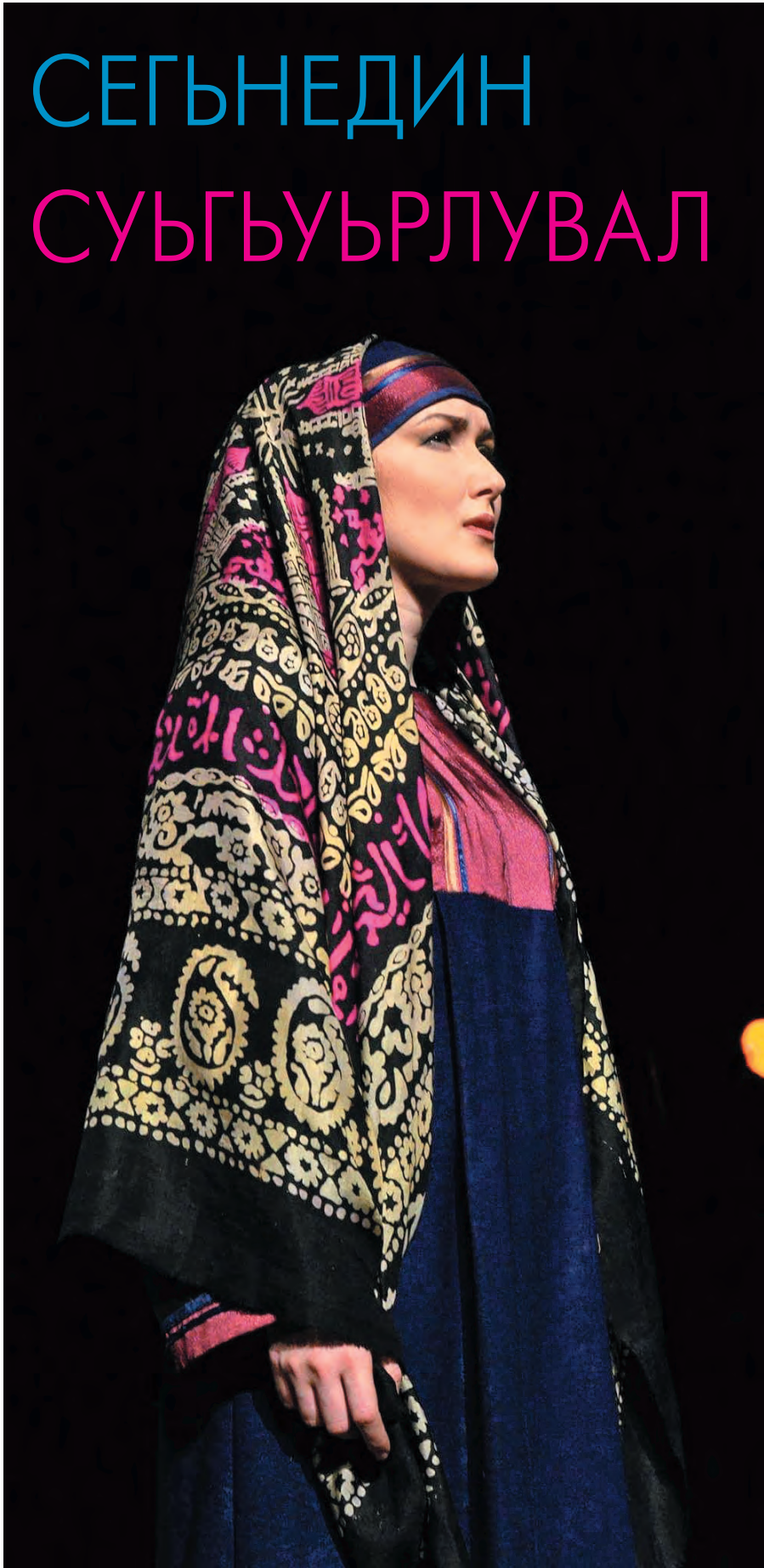
Зун ахварикай фад аватдай, ам ахварай аватдалди, чна сятдин иридаз чай хъвадалди, зун клунтларай тама кьекъведай. Ракъини кузвай, ам михьи тир ва шадвилив ацланвай. Тама экуь-вили рангунин нурар гъатнавай, цифни хъфенвай, яргъара авай тарар-тамар квай куклушра живедин дагъларин мидаим лацувили нур гузвай... Элкъвена зун зегъем авай ва куплар кузвай пичерин турбайрай къвезвай ни гъатнавай чи хуьруьн базардай хъфена: ана алвер ргазвай, инсанрив ацланвай анаг, балкланраллаз, ламараллаз экуьнахъ аниз жуьреба-жуьре тайифайрин дагъви-яр физвай. Чилив къван агакъзавай яргъи парталар, яру гуьлуьтар алай, къилер чулав рангунин са куьв ятла алчударна кевирнавай, садлагъана инихъ-анихъ килигиз, яедин муракаб гьалда авай черкешкаярни къекъвезва. Ахпа чун кьерехдал хъфена, анаг гъамиша ичли я, чна экуьнин фу недалди чуьхуьнагарни авуна, ярх хъана, ялни яна. Экуьнахъ тавада чрай балугъ, лацу чехир, клерецар ва емишар тлуьрдалай къулухъ чун авай мичли дехмедиз къавун сахсийрин арайрай экуьнин зулар-нурар

аватзавай. Зегъем яваш хъайила, чна даклар ахъайна, анай кипарисрин арайрай аквазвай мулдин цуькквекдин ранг алай гъуьл акI секиндаказ, дуьздаказ аквазвай хьи, на лугъуди, и асайишвилихъ, и къешенгвилихъ садрани эхир жедач. Рагъдан береда мукъвал-мукъвал гъуьлуьн къилел ажайиб булутар пайда жедай. Абуру ахътин ярувал квай тав гузвай хьи, килигзавай кас гъейранарзавай. Ам, дишегьли, чарпайдал ярх хъана, чин газдин шарфуналди кевирна, ам шехъна: къвед, пуд гъафте алатайла, – мад Москва! Йифер чимибур ва виле эцягъай тлубли таквадай хътин мичлибур тир, и мичлера топаздин экуьналди нур гудай пепейри нур гузвай, тарцин хъипери шуьшедин куркуррин хътин ванер акъудзавай. Куьтягъ тежедай гъа са мани хъиз, йифди далдам язавай биши ван ва сефил, умудсуз шелдин гъарай япарихъ галукъзавай. Чавай яргъатушиз, тамай гъуьлуьхъ физвай рекъин кьерехдихъ галай са чухурда, къванерин арайрай гъамга цин клам авахъзавай. Дагъларайни тамарай, алааматдин са затлуни хъиз, геж атай вацра и сирлу макъамда акI нур гузвай хьи! Гагъ-гагъ йифериз дагъларихъай еке булутар пайда жедай, къати гарни акъатдай, сурун мичливал авай тамара цаварин къукърумрин ванер гъатдай. А члавуз тамара авай лекьерин шарагар къарагъдай, барсди цурдин ва чакълари элуькьуьнин ванер акъуддай. Чи экв авай даклардихъ абурун са луж атанватла, - абур ихътин йифериз гъамиша клвалерихъ ахмиш жезва. Чна даклар ахъайна ва абуруз килигна, чакълар къати марфадик акъвазнавай ва, чавай чеб ахъаюн тлалабзавай хъиз, элуькьзавай... Дишегьли, абуруз килигиз, шадвилелди шехъна.

Адахъ ам Геленжикда, Гаграда, Сочида къекъвена. Пакадин юкъуз, Сочидиз атайла, экуьнахъ ада гъуьле чуьхуьнагар авуна, михьи парталар, жив хъиз лацу рангунин китель алукина, вичин мугъманханада ресторандин чардахдик экуьнин фу тлуьна, са пулукла шампанское, къагъве хъвана, тадивал квачиз пипрусни чуьгуна. Элкъвена вичин нумрадиз хтайла, ам гъасятда чарпайдал ярх хъана ва вичин цвелериз къверужадай гуьлле гана.

1937-йисан 12-ноябрь

СЕГЪНЕДИН СУГЪУЪРЛУВАЛ

Зульфия Арчилаева - Э.Капиеван тIарунихъ галай Лакрин музыкадинни драмадин театрдин артистка. Грозный шегьерда «Бажарагълубурун къизилдин кIусар» («Золотые Россыпи талантов») тIвар алаз кыле фейи международный XVIII фестивалда лирикадинни колоратурадин сесиналди (сопрано) жюри ва тамашачияр гъейранарай ада 2019-йиса вичин дерин гел туна. Идалайни гъейри, Зульфияди СКФО-дин «Супергъед» телепроектда, «С песней к победе» телевиденидин конкурсда, гуьрчегбур хкядай «Краса Кавказа» конкурсда ва яратмишунрин хилай маса мярекатрани иштиракна.

Къейд авун лазим я хьи, конкурсра ва фестивалра иштиракиз Зульфия Арчилаевади гъеле школадин партадихъ галамаз башламишнай. Махачкъаладин 5-нумрадин мектебда вири «вадар» аваз кIелзавай, гъакIни общественный уьмуьрдани активнидаказ иштиракзавай руш художественный самодетельностдин кружокдиз физвай, ада манияр лугъузвай, къуьлерзавай, театрдин кружокдани вичин алакьунар къалурзавай.

Рушан рикIе артистка хъунин чIехи мурад авай. Амма кIелунар акъалтIарайла, ада дуьм-дуьз илим хкяна - документар Дагъустандин гостехуниверситетдиз вугана. Бязи вахтара уьмуьрда гъич фикирдизни гъиз тежедай крар кылел къведа, абуру инсандин къисметдин чарх вичиз кIандайвал элкьуьрда. Зульфиядин къисметдикайни гъа икI лугъуз жеда. Ихътин дуьшуьшдиз «чин ачухайди» Зульфиядихъ галаз мектебда санал кIелай дуст руш тир. Гъамиша рикIе сегъне авай ада ДГУ-дин культурадин факультетдин актёрвилин отделенидиз

вичин документар вуганвай. Рушари гъеле мектебда келсамаз къведани санал сегнедал мукъвал-мукъвал чпин алакьунар къалурнай. Факультетда кыле тухузвай сад лагъай мярекатдиз санал мани ягъун патал дуст руша Зульфийадиз эверна.

-Концертдилай къулухъ зи патав актёрвилини устадвилини рекъый кафедрин заведующий Изумруд Алиева атана ва зи къисмет сегнедихъ галаз садавуни, зи чка компьютердихъ ацукъун - ваъ, сегне тирдан чIалахъарна, -рикIел хкизва Зульфийади. - Зун адан гафарихъ агъуна ва ДГТУ-да кIелун акъвазарна. Йисан эхирдал къван зун

гъалибвал къазанмишуни гъана. И мярекат кыле тухвайди Лакрин театрдин режиссёр Аслан Мегъамедов тир. Ада З.Архилаевадиз, 4-курсунин студенткадиз, вичин къуватар театрдин сегнедал ахтармишун теклифна. Са шумуд йикъалай рушаз театрдин художественный руководитель Бадрижат Мегъамедгъажиевади зенгна, кIвалахдин патыхъай лагъана. Им официалнидаказ теклифун тир.

-Заз лак чIал хъсан чир хъунихъ зун инанмиш тушир, вучиз лагъайтIа зун шегъерда хана ва чIехи хъана. Фадлай шегъерра яшамиш жезвай чIехи пай ксари хъиз, за хайи чIалал манияр

Балкария Республикадин Гъуьрметдин грамотадиз лайихлу хъана.

-Гаф актрисайри чпи тамамарай игитрин къаматрилай къулухъ абурун къисмет тикрарун авай кар я. Ихътин кар зи кылелни атана. «Гамлетдин» винел кIвалахдайла, «сегнедин суьгъуьрлувал» зи гуьгъуьна авай - зи буба телеф хъана, чIехи диде рагъметдиз фена. Зун, зи героиня хъиз, чIулавра аваз репетицийриз къвезвай, - суьгъбетзава Зульфийади. - Мадни ихътин дуьшуьш хъана: тамашадилай гуьгъуьниз чаз са шумуд югъ ял ядай йикъар ганвай. Зун вучиз ятIани гуьлуь вичелди ялна, циз гъахъиз ва жув михъиз цик акатдалди гуьляй физрикIиз акъван кIан хъанай хьи. ИкI Офелиядин ролди ва багърийрин кылел атай бахтсузвилини дуьшуьшри заз тагъсирнавай. Батмиш хъунин кичIевал рикIе гъични авачир! Яваш-яваш зун гуьлуьн дерин къатариз гъахъзавай... амма дуст рушан садлагъана акъатай къати сесини зун акъвазарна. Анжах и чIавуз зун уях хъана. Аквар гъаларай, зун и тегъерда тамамарзавай ролрин къаматда гъатзава. Мад са мисал яз, «Хан - Муртузали» тамашадани зун кылин игитдин рушан ролда къугъвазвай. Ана зун бутафорский чукIулдалди «рекъизвай», зи рикIе ахътин къати тIал гъатна хьи, зун жувжувакай хкатна чилел ярх хъана. Гурлу капарин ва перде агалзавай ванери зун жув-жувал хкана. За фикирзавай, зун гъикI къарагъда ва тамашачийрин вилик гъикI экъечIда? Бес сегнедал экъечIун, тамашачийриз икрамун, абурун гъилай цуьквер къачун - ибурни тамашадин са пай я эхир, -давамарзава Зульфийади.

Ада мадни рикIел хкайвал, сегнеда «аламатдин» крар са адан кыле къвезвач. ИкI, са сеферда тамашадин вилик «къулухъ галай перде» алай чкIадал акIана. Ам автоматически авахъун лазим тир, амма са къатIал къван авахъайла, гъакI акъвазна. Сегнедин рабочийри ам гъили хъайитIани, винелди хкажиз ва я агъузариз алахъна, амма сакIани ам «муьтIуьгъ жезвачир»...

Садлагъана сегнедал театрдин художественный руководитель Бадрижат Набиевна акъатна ва хабар къада: «Вучиз гилани тамаша башламишнавач?» Ам кардин гъавурда твазва ва акIанвай перде къалурзава ва ... адан вил акъур ам, лазим тирвал, агъуз

Зульфийа Архилаева Грозный шегъерда «Бажарагълубурун къизилдин кIусар» тIвар алаз кыле фейи международный XVIII фестивалда 4 номинацияда гъалиб хъана. Абурукай къведа: «Народно-стилизированный вокал» номинацияда - Рамазан Фаталиеван чIалариз кхъенвай «Дышать и жить тобою» манидай ва «Къецепатан уьлквейрин чIалалди эстрадин вокал» номинацияда и Уитни Хьюстонан репертуардай ингилис чIалалди музыкадин композиция тамамарунай Гран-пририз лайихлу хъана. Военный ва ватанпересвилини тематикадай манидай ада ина I чка къуна. «Халкъдин вокал» номинацияда «Курклидай тир Щаза» тамашадай мани тамамарунайни адакай «Гимишдин сес» тIварцIин сагъиб хъана.

гуьгуьллудаказ актёрвилини устадвилини тарсариз фена. И пеше хкъана лагъана садрани пашманвалнач.

Театрдиз Зульфийа лак манийрин «Шунудагъ» фестиваль - конкурсада

лугъудай, адан гъавурда акъадай, амма дидед чIалал рахазвачир. Театрда литературадин чIалал рахаз за лап фад чирна. Манияр лугъунин рекъый устадвал авай ксариз и кар четин туш, къейдзава Зульфийади.

-Заз гъасятда са шумуд тамашада ролар гана, гъатта кылин роларни къве актриса декретдин отпускдиз экъечIнавай, -хъуьрезава ам. За ибур дуьшуьшдин крар хъизваъ, къисметди гъун яз гъисабна.

Зульфийа сифте яз - Наталья Капиевадин «Куьтягъ тахъанвай накъвар» («Невыплаканные слёзы») постановкада къугъвана. Ахпани - «Хан-Муртузали» ва «Камалил Башир» тамашайра.

Жегъилактриса патал виридалайни кылин ва четин, рикIелай тефидай ва виридалайни хуш, гъа са вахтунда суьгъуьрдин роль Богдан Петкаинан постановкада Офелиядин роль я. Шекспиран героинядин (игит рушан) ролда къугъун -гъар са актрисадин мурад я. И ролдай З.Архилаева Кабардино-

жезва. Ам залдиз фин патал элкъвена кьулухъ хъфейвал, мад перде аклана. Худрукди кьулухъ вил яна, перде мад дуздаказ авахъна. Тамаша башламиш хъана. Бес им сегънедин суьгъурлувал тушни?

-Ихътин алапатдин крарай аквазвайвал, зун сегънедихъ суьгъурлувал авайдахъ ягъзва. Амма ажалдин ва рекъизвайдан ролда кьугъваз аз киче туш. За ахътин ролар зи пешедин - актёрвилдин кьисметдин пай яз гьисабзава, -сир ачухзава Зульфия Архилаевади. Актёррихъ чпин арада адет хъанвай ва чпин уьмуьрдай тир жуьреба-жуьре хкетар ава эхир: хьуьруьн - кутадайбурни, киче - кутадайбурни.

Зульфияди мадни хиве кьурвал, ада операдин ва балетдин театрдин хордин солистка хьун патал гъазурвал акунай. Алай вахтунда и коллективда адан уьмуьрдин юлдаш Агъмед Архилаева зегъмет чугъваза. Ам симфониядин оркестрда контрабасдал кьугъваза.

-Чи хизан интернациональный я: уьмуьрдин юлдаш - даргиви, зун -лаквн. Уьмуьрдин юлдаш музыкант-виртуоз я, ам са шумуд алатдал кьугъваза: акустикадин ва электрикдин гитарайрал, адахъ гъатта укулелени ава - гъвечли гитара, куь рикел алапатла, ахътиндал «В джазе только девушки» кинофильмда Мэрилин Монро кьугъваза. За кьатлайвал, артистрин кьадар-къисмет гъаф крара ухшарди я. Икел, Агъмедан уьмуьрдани, зин хъиз, музыкадин рекъай карьера башламишун дуьшуьшдин кар я. Адаз вичин дустунилай контробас гьалтна. Оркестрда лагъайтла, и алат ядайдан чка ачух тир... Гьа икел ам ана амукъна.

-Зи кьари - пианистка я, ада вичин аялриз нотаяр ва музыкадин алатрал кьугъваз чирна. Амма, Агъмеда музыкадин мектеб акьалтларнагъани, диде ада юриствилдин пеше кьачунал кевиз акъвазна. Ада чпин хизанда вири итимар юристар я лугъуналди и кардин гъавурда твадай. Чехи буба - федеральный судья, халу - силисчи, буба - криминалист.

Агъмеда юридический факультет акьалтларна, амма, зун гъавурда акьурвал, адаз сегъне, музыкадин искусство мукъва тир. Чина, Дагъустанда, пешедик квачиз амукънавай юристар гъаф ава, хъсан музыкантрилай, - хьуьрезва Зульфия ва зарафат квачиз давамар хьувурвал, абурун хизанда сад-садан гъавурда акъваза, уьмуьрдиз са вилерай килигзава, гьа гьисабдай яз кьере руш тербияламишунал гьалтайлани. Абурни, лугъурвал, пешедикай кьерех тахъана хана, чехи авунва.

-Чехи руш зи «Гамлеталай» кьулухъ хъана, - зарафатзава Зульфияди. - Адан

яшда авайла, зун са акъван кар алакь-дайди тушир. Ам гъазур артистка я. Адан зур йис тамам хъайила, зун кваллахал экъечина ва «Исповедь» тамашада кьугъвана. Тахминан са йисалай зи кьвед лагъай рушни дуьньядал атана.

Зульфия вичин диде дилай гъаф рази я. Жегъил артистар нянин вахтунда кваллахал машгул тирла, гастролра авайла вичин хтулрин кьайгъударвална.

-Зи бубани диде яратмишунрал машгул ксар туш. Бубади энергетикадиз талукъ компанияда, дидеди - карчи яз кваллахна. Абур Махачкъалада хана, чехи хъана, амма абурун ери-бине Кьули райондай я. Зи чехи буба - Бадави Мусаев «Лезгинка» ансамблдин солист тир. Гаф кватай чкадал мадни лугъун, ам машгул и коллектив арадал атуник вичин лайихлу пайни кутур кас я. Аниз кьведалди чехи бубади са шумуд йисуз «Дагъустандин маниеринни кьулерин» ансамблда артист яз вичин устадвал кьалурна. Мумкин я, адалай азни артиствилдин алакьунар атана. Захъ гъвечли вах Зарема ава. Ада ДагИHX-да келзава, ингилс ва китай чалар чирзава, - куьтягъна багърийрикай вичин суьгъбет Зульфия Архилаевади.

Офелия дилай гъейри, ваз виридалайни бегенмиш хъайи ва мукъва роль гьим я лагъай зи суалдиз Зульфияди шаир ва манидар Курклидай тир Щазадин уьмуьр ва яратмишунар вичиз мукъва тирди жаваб гана. Адан роль З.Архилаевади «Курклидай тир Щаза» твар алай тамашада тамамарнай. Им неинки са адаз, гьакел амай дагъви дишегълийризни чешне я.

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

ГЪАЛКЪА ГЪАЛКЪАДИХЪ...

«За гъамиша еке гъевесдивди кѐлайди я... Им, квез чидатѐа, са шей храдайла хъиз я: гъалкъа гъалкъадихъ... - хъурезва Назима Улчибегова, - мадни заз уьмуьрда къастунал кѐвивал авуни, вичелди дамахиз жедай нетижа къазанмишунихъ ялуни куьмекна».

Хизанда виридалайни чѐхиди тир руша мектебда хъсан къиметар аваз кѐлна, еке устадивилелди гамар храна, диде - бубадиз адакай гъамиша куьмек авай. - Хуьре дуланмиш хъун регъят туш, - лугъузва Назимади, - уьмуьрдин четин шартѐар, майишат къиле тухун, хизан. Зи ерибине Хив райондин Цудук хуьрай я. Табасаранрин, квез чидатѐа, вири хизанар гзаф аялар авайбур я. Чѐхи пай

итимар гъурчехъанвилел машгъул жезва, дишегълийри, адет яз, гамар хразва. Ингъе зи дидедини, Марият Абдулгъамидовнади, гамар хрунин пешедиз вири уьмуьр бахшна. Буба Абдулкъафар Эфендиевич музыкант, халис бажарагъ авай кас тир. Ам са шумуд алатдал акъван устадивилелди къугъвадай хъи, хуьруьнвийри адахъ сятералди яб акалдай, ада абурун рикѐериз екез таьсирдай. Бубади

искусствойрин мектебда тарсаргузвай, аялриз еке гъевесдивди искусстводин сирер чирзавай.

Назимади диде-бубадиз майишат къиле тухуз гъикѐ куьмекар гузвайтѐа, вири хизанди гамар гъикѐ храдайтѐа рикѐел хкизва.

-Гамар хразвай гъалар жува гъазур-завайбур тир. Дидедини чѐхи дидеди гъалар «чан алай» рангадал вегъезвай. Чпи акъалтѐай гуьрчег рангар гузвай векъер гъибур ятѐа абуруз хъсандиз чидай. Ахътинбурни искусствонный, гъатта виниз тир ери авай рангарни какадариз хъун мумкин тушир, - еке гъевесдивди суьгъбетзава Назимади. -Ингъе гъа ихътин «гъакъикъи» са гамуниз, къетѐен затѐуниз, са шумуд варз акъатзавай.

Мадни чи кѐвале гъамиша гзаф мугъманар жедай. Табасаран хизанар гзаф дуствал кѐндайбур я, абур тухум санал яшамис жеда, им, квез чидатѐа, абурун къетѐенвални я...

За «Районда гамар храдай фабрикаяр амани?», - лагъана жуззава. Назимади Межгуьла ва Къванцига, Цудукани абур хъайиди, 90-йисара гзаф фабрикаяр банкрот хъана агалайла инсанар кѐвалах авачиз амукъайди рикѐел хкизва.

«Вучиз Дагъустандин хуьруьн майишатдин госакадемия?» - суал гузва за.

Назима фикирлу жезва: - Бубадиз чилиз мукъва хъана кѐланвилей, ге-лежегдин кеспи патал агротехникадин ва товароведенидин факультет виридалайни хъсанди яз фикирнай. Садрани и кардал пашманвалнач. Чи вузда неинки са чирвилергузва, - сугъбетзава руша, - студент илимдинни ахтармишунрин кѐвалахрал машгъул хъун патал гъевес кутазва. Зунни жуваз хабар авачиз илимдин деринриз гъахъна, вуз хъсан къиметар аваз акъалтѐарна, аспирантурадиз гъахъна. Хуьруьн майишатдин илимрин доктор Мукаил Мукаилован регъбервелик кваз илимдин кѐвалах тухуналди зи бахтуни гъана: ада заз а вахтуни истемиззавай илимдин итижлу тема теклифна.

Назимади суьгъбетзавайвал, диссертациядин («Оптимизация технологий замораживания ягод земляники и производство продуктов, сбалансированных по биологической ценности») темади республикадин перерабатывающий промышленность

виликтухудай мумкинвал гуда, виниз тир ери авай недай затлар гьасилун ва емишарни салан майвар хуьн патал алай аямдин къайдайриз рехь ачухда.

Майвайринни емишрин ва набататрин бинедаллаз недай цийи жуьредин затлар арадал гьун - им дагъустандин аграрийрин пакадин югь - экуь гележег тирдахь, ида гзаф хилерикай ибарат тир майишатар виликтухуниз куьмекдайдахь клевелай инанмиш я алимруш.

-Им тлимил важиблувал авай кар туш - Дагълух чкада экологиядин жигъетдай михьиди, хийирлуди тир гзаф къадар хаммал, гьа гьисабдай тамун емишар битмиш жезва. Абур муркИада аваз хуьн патал къетIен къайдаяр лазим къеззва, гьа са вахтунда къенин юкьуз чи республикада хаммал гьалдай карханаяр авачирвилият, ахьтин жуьредин недай затлар арадал гьуни сагъламвал хуьниз куьмекдай къетIен технологияр виликтухудай, гьакIни аялар, диетадал алайбур ва спортсменар патал туьн акъудунин рекъайни лайихлу чка къадай мумкинвал гуда, - къейдзава Назимади.

Ам мадни а кардихь инанмиш я хьи, хуьруьн майишатдиз бажарагълу новаторар атуни и хел виликтухудай цийи къайдайрал элячIдай, вахтунни истемизшавай еридин экопродукция гьасилун патал алай аямдин агрокомплексар, мини-производствоар арадал гьидай мумкинвал гуда.

«Къенин юкьуз илимдал машгъул жезвай магистрантин къадар гзаф яни?» - и кар итижлувилай суал гузва за рушаз.

-Бажарагълу гзаф жегьилри магистрантдилай «дережа» къачунвай илимдал къведалди еке рехь фена кIанзавайди фикирда къуналди, кIелай пешедихь са артух мукъавал авачир рехь - хсуси бизнесдал машгъул хьун хкъазава, - жаваб гузва ада ва къенин юкьуз, гьа виликдай хьиз, «юрисларни экономистар» вахтунни истемизшавай пешеяр тирдал шикаятзава. Гьатта агрохолдингрин, майишатрин регьберар абурун зегьметдиз чIехи пулар гуз гьазурятIани, хьсан агрономар жагъурун регьят кар туширди къейдзава.

Назимади дибдин илимдин ахтармишунрин хиле жегьил алимри къилиз акъудзавай госпрограммайрикай, аспирантурада кIелзавай къведлагъай йисуз жегьил алимдиз грантдин кIвалах кьиле тухун патал миллионни зур

манат, гьа гьисабдай яз РФФИ-дин, РФНФ-дин, гьвечIи ваюкьван жуьредин карчивилиз куьмек гудай Фондунин, «УМНИК» программадин ва масабурун грантар яз государстводин патай гузвай куьмекдикай суьгьбетзава.

КIвалахдин рекъай юлдашрин илимдин ахтармишунар Назимадиз уьлкведин гележег патал виридалайни чIехи пай кутун яз аквазва. Ада вичин 26 йисан яшда аваз кандидатвилдин тIвар хвена, ВАК-дин журналра адахь саки 50-дав агакъна публикацияр ава, ада региондин, Вирироссиядин ва международный дережада аваз кьиле

Чи бахтунни гьана, чун гзаф миллетрикай ибарат тир, гуьрчег тIебиат, къетIен адетар авай крайда яшаммиш жезва. И кардихь инанмиш хьун патал Табасаран райондиз мугьман хьун бес я. Инсанрихь галаз кьиле физвай гьар са гуьруьшди - къадим сихилдин тарих, дагъустанвийриз чпин Ватан чанарилайни артух кIанивиляй дегь заманайра гьалибвилер къазанмишай вакъийрикай чирзава.

физвай илимдинни тежрибадин конференцияри иштиракзава. Ам Россиядин Минсельхоздин заказдалди госбюджетный темайрин разделдин жавабдар кас, М.М.Жамбулатован тIварунихь галай Дагъустандин государстводин аграрный университетдин илимдинни инновацийрин управленидин начальникдин заместитель, илимдин ахтармишунрин отделдин начальник я. Ада дуньядин халкъари саналди кIвалахунай ва Кеферпатан Кавказдин хуьруьн майишатдиз куьмек гунай Америкадин кампаниядин патай виридалайни хьсан бизнес-проект гьазурунай грант къачуна: Зворыкинский проектдин, «Архимед» тIвар алай инновациядин проектрин, НТТМ-2013 проектдин ва гзаф масабурун номинантрин сиягъдик акатна.

Н.Улчибегова РД-дин Минобрдин инициативадалди гьар йисуз кьиле тухузвай жегьилалимрин «Йисан жегьил алим-2016, 2017, 2018» республикадин конкурсдин «Естественный илимар» хилай финалист я. 2019-йисуз адаз илимдин ва педагогвилдин зегьметда къазанмишнавай лайихлувилерай республикадин Гьукуматдин «Гьуьрметдин грамота» гана.

За макъаладин игитдин йикъан распорядок гьихьтинди ятIа хабар къазва. Ам хуьурезва:

-Квез вуч аватIа чидани, заз зи кIвалах бегенмиш я, жуван рикIиз хуш пешедал машгъул тирла, жуван рикIиз хуш кардай зегьмет чIугвадайла, гьатта азад гьич са декъикъани амачиз ацIанвай йикъан графикни къилиз акъудиз жеда. Зун бахтлу кас я, - давамарзава ада. - Зун рикIеке муьгьуббатдив ацIанваз табасаранрин дуствилдин чIехи хизандиз гьуьбуьз фена. Зи къаридини апая заз хайи рушаз хьиз гуьрметзава. Чун санал яшаммиш жезва, абур гатуз хуьруьз хьфейла, заз сухул жеда, анжах чун вири санал алайла рикI шад ва архайин я.

Эдуардахь ва Назимадихь къве велед ава. Эдуард - тарихдин илимрин кандидат я, амма ада маса пешедай кIвалахзава. Назима инанмиш я, мукъваляр гьалтушиз уьмуьрдин юлдаш илимдин кIвалахдал эхлячI хьийида.

-Карьера давамар хьийиз? - хабар хкъазва за. Карьерадилай илимда нетижа важиблу тирди къейдзава руша.

-Чун, цавай аватна са вуч ятIани гьиле гьатда лагъана фикир тавуна, жуван зегьметдалди агалкъунар къазанмишиз вердиш хьанва.

Аквар гьаларай, чи игитди материальный жигъетдай агьваллувилехь ялзавач, пулунихь бахт къачуз жедайди яз гьисабзавач.

-Зун алай аямдинди туш, заз чиз, -хуьурезва ам, -хизанда дарвал тахьун лазим я, амма и кар виридалайни вине хьун хьсан туш, адалай важиблу шейэрни ава эхир.

-Квез чиз, бахт вуч я? - хабар къуна за.

-Жув-жувахь галаз къунвайла, - гьасятда жаваб гузва ада.

За къатIайвал, Назимади и суалдиз вичи вичин вилик жаваб гьеле фадганва. Табасаранрин хизанра чпелай чешне къачудай крар гзаф ава. Им сифте нубатда хизандин, садвилдин адетдин тушир къетIенвилеиз талукъ я.

-Захьни уьмуьрдин юлдашдихь къве аял ава-8 йиса авай рушни 4 йиса

авай хва, -лугъузва Назимади. Заз чи аялриз багърийри чпи-чпиз гьикI гьурметзаватIа, гьикI са кIусни энгел тавуна куьмекдиз къвезватIа, гьалалдин ризкъи къазанмишун патал вири хизанди гьикI зегьмет чIугъзаватIа акуна кIанзава. Зи фикирдалди, ибур хизандин виридалайни къилин ва къиметлу ивирар я. Куьн зи чIалахъ хьухъ, замукьвал-мукьвал студентрихъ галаз суьгьбетарзава, абур неинки тарсариз талукьбур я. Зун алай аямдин несилди гьикI фикирзаватIа, абурун къил къвай ацIанватIа чириз чалишмиш жезва. Зун гъавурда акъазва, дуньяда, обществода къиле физвай дегишвилерихъ галаз жегьилрин къанажагъни дегиш жезва. Зун кIевелай инанмиш тирвал, жегьилрин неинки кIелунриз, гьакI Дагъустан - надир республика - чпел ихтибарзавай гележегдин пешекаррин тербиядизни артух фикир гана кIан я.

Чи игитди гьеле къе амаз чпин аялрикай вужар хкатдатIа, абурукай гьихътин инсанар жедатIа фикирзава. Ам патал къилинди аялри чпи хкъягъай рехъ я.

-Зазни зи уьмуьрдин юлдашдиз чи аялар масадалай аслу тушиз кар алакьдай, чеб-чпин къуватрихъ агъунвай ва чпин гележегдин хизанрин патахъай жаваб гуз алакьдай инсанар хкатна кIанзава. Ибур къенин юкъуз гзаф важиблу ва, гьа са вахтунда, чна са артух фикир тагузвай крар я.

Дагъларин уьлкведин медениятдин асирралди арадал гъайи дибар чIур тахъун патал сифте нубатда чIалар ва халкъарин адетар хуьн герек я.

-Зи аялриз дидед чIал хъсан чизва. Мектебда хайи чIалан тарсар садни хкудзавач. Абуруз хайи хуьруьз хъфиз гзаф кIанда, заз абурувай чпиз дагълара хуш я, гьатта хуьруьн мектебда кIелизни кIандай лугъудай гафар мукьвал-мукьвал ван къведа...

Назима Абдулкъафаровнадихъ галаз чна яргъалди суьгьбетарна. Авайвал лугъузва, ада вичин рикIе авайдилугъун, фикирарачухун, четин алай девирдихъ адан патай авай къетIен рафтарвал нара бегенмиш хъана. Адаз уьмуьрдивай вичиз гуч кIан ятIа, вичи гъинихъ ялзаватIа, квекумудкутунватIа хъсандиз чизва. Чнани адаз вири крара асалкъунар хуьн рикIин сидкъидай алхишзава.

АМИНА АБДУЛАЕВА

Бубадини дидеди гьуьжетдайла

«Сурлу дафтар» ктабдай

Шикил Ю. Ханмагомедованди я.

Зи рагъметлу диде къастунал кIеви дишегъли тир. Ада инсанриз, са кве ятIани вил авачиз, рикIин сидкъидай куьмекар гудай. Мукьва-къилийриз, къуншийриз, гьакI вири хуьруьнвийриз куьмек гунал гьалтайлани ам кIвенкIе жедай. Ада азарлуйрин къилихъ йифер акъуддай, Журмутда машиндин рекьер авачирла ва «Тади куьмекдивай» къвез тежедай вахтара инсанар кIвале сагъардай. Амма дидедихъ са нукъсан авай - бязи вахтара ада авай гаф атIугъна чинал, векъи саягъда лугъудай. Буба и кардай адахъ галаз дяве жедай ва дидедиз «атIудай хци чкзатI авачир чукIул» лугъудай. Буба чи хизанда ва вичи кIвалахзавай мектебда нуфузлу кас тир. Журмутвийри зав таб ийиз тадач. Диде

лагъайтIа, адахъ галаз гьуьжетдиз экъечIиз жезвай анжах са кас тир. Гьуьжетни жезвайди дидеди вичин хайи хуьруьн тарифардайла тир. Диде къунши хуьрйи тир, ада вичин тухумдин, хуьруьнви са гьихътин ятIани газийрин (имансузрихъ галаз дяве тухузвайбур), вич хайи ва гьуьлуьз къведалди яшамиш хъайи кIвалин агъвалдин, девлетдин тарифардай. Зи бубадин дидени буба фад рагъметдиз фена. Ам шегъерда, интернатда чIехи хъана. Диде лагъайтIа, вичихъ агъвал авай кIвале чIехи хъана. Са сеферда дидеди лугъуда:

-Чи кIвале дарвал садрани хъайиди туш. Бубадихъ вири авай. Ада цегърен хамарикай еке шешелар гъазурна, михъна, чуьхвена, абур виртIедай ацIурдай. Шешелар пуд балкIандал эцигна, Тлянададай Ритлябдиз, анайни ЧIарода райондиз, ахпани Кумухиз тухудай. Яхулвийриз хъсан ери авай вирт маса гудай ва парчайрин хараяр гваз кIвализ хкведай. Чи кIвале пуд сандух - парчайрив, пудни гъажибугъдайрив ацIанвай, зи ата-бубайрин девирдилаи инихъ а сандухрин кIан (гъамиша ацIанвайвилай) садазни акурди тушир ва чахъ лапагрин еке суьруьни авай. За сад-садан гуьгъуьналлаз блушкаяр дегишардайла, куь салдавийрал пинеяр хъяянавай экъделар¹ жедай.

-Заз чидач, вуна гьихътин блушкаяр алукайди ятIа. За вин, фитедай ктад хъанвай бахтсуз дорякадин, кIвачел-къилел алукайна, кIелуниккутуна, -лугъудай бубади адан гафарин ван хъайила. - Куь

девлетар угърийриз къисмет хъана. Эгер чи салдави Гъамшули Муртазали хъаначиртла, квехъ гъич са затни амукъдайди тушир!

За дикъетдивди яб гузвай саягъ акурла, бубади захъ элкъвена да-вмарнай:

-Чи хуъре сатухум авай - Гъамшулиял лугъур, абурукай гзафбур Цор хуъруъз куъч хъана, амайбурни дуъзенлухдиз, абур ина Дагъустанда ава. Абуруната-буба округда тIварван авай чатун устIар тир. Са сеферда ви дидедин буба куърсардай дапIар заказ авун патал адан патав фена. Муртазали Гъамшулиди адаз лагъана: «Ийида, амма зи дапIардин къимет йис хъанвай кве гъер я». Абдурагъимил Мухама: «Им

вуч къимет я? Са гъихътин ятIани ракъун куърсардай кIусунихъ сагъ кве гъер гъикI тIалабиз жедайди я?»-лугъуз наразивал къалурна.

Чатун устIарди лагъана: «Мегер ви кIвале кве гъерелай тIимил девлет авани? Эгер тIимил аватIа, ракъарихъ кIарасдин чевте вегъена яшамеш хъухъ! Кве гъерелай тIимил девлет авай зи ракъарал куърсарнавай дапIарар алач». Дуъз жаваб ганани?-лагъана бубади, хуърена ва рази яз заз килигна.

-Эхъ, гъелбетда, -лагъана за. - Ахпа вуч хъана?

-Адан бубади шкъакъвална, къачунач, Муртазалиди вич алцуарарзава лагъана фикирна. Ахпа адан бубадин кIвал атIана.

-Яда, ваз тийижир кардикай рахамир, - хъел акатна дидедик. - Гана кве гъер къачуна гъа мутIлакъдивай а дапIар. Ам уъмуърлух чи кIвалин ракъарал куърсарнаваз хъайиди я. Къиб-дапIар лакIаб акъалтнавай адал, гъич са угъридивайни ахъайиз хъаначир лугъуда. Чи кIвализ угърияр а дапIар маса къачудалди гъахънай, амма вири шейэр чуънуъхайдиди тушир.

-Хиве яхъ, эгер чи Гъамшули Муртазали, адан къиб-дапIар хъаначиртла, вахъ исятда фурсардай затни жедачир, - хуъруън кваз хълагънай бубади,- амай затIарни чуънуъхайдиди!

МЕГЪАМЕД БИСАВАЛИЕВ

¹ Экъдел – Журмутда яшлу дишегълийри винелай алукуйдаи партал

лагъкулиев, Халисат Буржалиева, Абдулкъадир Сайдумов...) са-сад, гъайиф хьи, чи арадай акъатна. Абдурашид Магъсудов, Мамед Мамедов ва масабур пенсияда ава. Театрда кIвалахзавай пешекар артистрин къадар йисалай-суз тIимил жезва. КIелна хкведай пешекар артистарни тахъуниз килигна, театрдин къиле авай ксари актерин штат чкадиз хкунин мураддалди, бажарагъ авай жегъилар жагъуриз, абурухъ галаз кIвалах тухузва, алакьунар авай-бур театрдин къабулзава, гележегда абурукай хъсан пешекарар хкатуник умуд кутазва.

Заз кIелзавайбур жегъил актриса

АМАЛИЯДИН АГАЛКЪУНАР

Лезги чIал, Лезги театр – чи халкъ хуьзвай ва агудзавай зурба такъатар хуьн, раижавун ва вилик тухун гъар са лезги хцин ва рушан буржи я. ЧIал хуьн патал чи викIегъ рухвайри ва рушари зегъметни чIугвазва. Муаллимри школайра тарсар гузва, районрин къиле авай ксари анра мярекатар тешкилзава, алимри, писателри, шайрри, журналистри печатдин органра, ктабра чпин фикирар раижзава, рекъер къалурзава. Гьукуматдин СтIал Сулейманан тIва-

рунихъ галай лезги муздромтеатрдин лайихлу пай кутазва.

Театр тамашачийриз шадвални эркивал гузвай, руьгъ ми хьи ийиз куьмекзавай, лезги чIал хуьзвай ва раижзавай искусстводин макан я.

Гъайиф хьи, лезги театрдин пешекар артистар гъазур тийиз 30 йисалайни гзаф я. Театрдин тIвар Россияда машгъур авур сегънедин устадар, чIехи тIварарин сагъибар (Багъиш Айдаев, Мурадхан ва Шемси Къухмазовар, Аллагъкъули Ал-

Амалия Керимовадихъ галаз танишариз кIанзава.

Ам 1984-йисан ноябрдин Дербентда дидедиз хъана. 2002-йисун инаюкъван школа акъалтIарна, дерлекчивилин курсарик экечIна. Са шумуд йисун и пешедай кIвалахна. Адан гафарай малум хъайивал, аял чIавалай, ахпа школада кIелзавай вахтарани ада театрда кIвалахзавай артистрал лацу пехилвалдай. Вичихъ галаз са класса кIелзавай юлдашризни, дуст рушаризни чир тийиз, кIвализ хтайла,

ада, гуъзгуъдин вилик акъвазна, чи машгъур манидар, зурба актриса Дурия Рагъимовадин ролар, юзунар тикрардай.

Театрдал, сегънедал, артистрин къугъунрал рикI алай, къезил жендек авай, лацу якIарин, гуърчег, вилера шадвал, чинал хъвер къугъвазвай руш рикIе авай мурадди театрди хъ чугуна.

Ада вич театрди кIвалахал къабудлай вахт икI рикIел хкизва:

– Саругудйис вилик, кичIез-регъуъз, рикIе авай къаст къилиз акъудунин мурад аваз, зун театрди атана. Мирзебег Къадировичан патав фена, зи къастуникай лагъана. Чи арада хъайи куъруъ суъгъбетдилаи къулухъ ада зи чирвилер ва алакьунар ахтармишун патал заз тапшуругъ гана. «Гъазур хъайила, хъша», – лагъана. Гъа икI зун чIехи актеррин хизандиз аватна. Заз сегънедин чирвилер артухариз актерри-устадри – Абдул Гъабибова, Фаризат Зейналовади, Шейх Закаръева, Мая Мурадхановади ва масабуру куъмекзава.

Театрда кIвалахиз башламишай са тIимилйикъарилай режиссерри рушал «Ашукъ Саид», «Зирек Алмас», «Аюхар» тамашайра Сенеман, Махарин устIардин, Экверан гъвечIи ролар ихтибарна.

Ватандин ЧIехи дяведа фашистрин Германиядал Гъалибвал къазанмишна 70 йис тамам хъайи юбилейдиз талукъарна, Махачкъаладай атанвай машгъур режиссер Зумруд Адилгереевади театрда «Марфадин стIалар» тамаша эцигна. Тамашада къилин игит Фатмадин ролда жегилруш къугъвана кIанзавай. Игитдин суърет арадалгъун патал тежриба авай актриса лазим тир,

амма чпихъ тежриба авай актриса ирин яшар къазвачир. З.Адилгереевади и роль Амалиядал ихтибарна.

И тамашада «Лап хъсан суърет яратмишунай» Амалия Керимова Дагъустан Республикадин культурадин министерстводин дипломдиз лайихлу хъана.

Сифте камарин гъвечIи агалкъунри гъевесламишай актриса гъа и йисуз, актервилин пешедай чирвилер къачуз, Дагъустандин культурадинни искусстводин колледждик эчекIзава. Ада актервилин рекъяй устадвал машгъур режиссер Зумруд Адилгереевадин гъилик хкажна.

– Амалия жегъил, бажарагъ авай актриса я, – лугъузва театрдин къилин режиссер, Дагъустан Республикадин халкъдин артист Мирзебег Мирзебегова. – Ам сегънедин сирер чирунив рикIивай эгечIнава. Вичелтапшурмишай гъи роль хъайитIани, гъам эпизоддин игитдин ва гъамни тамашадин къилин игитдин суъретар Амалиядивай тамамвилелди ачухариз жезва. Ада вичелтапшурмишай кIвалах намуслуодаказ къилиз акъудзава. Зун умудлу я, кар алакьзавай, кIвалахдив рикI гъаз эгечIзавай адакай театрдин хъсан актриса жеда.

Эхиримжи йисара Амалияди агъадихъ галай къаматар арадал гъана: А.Исмаилован пьесадай эцигнавай «Аль-Мамнунан нур» тамашада – Афисатан, В.Орлован пьесадай эцигнавай аялрин тамашада – Цицибдин, С.Рамазанован пьесадай эцигнавай «Айисат» тамашада – хтулдин, М. Митровичан пьесадай эцигнавай «Йифен къулариз тарашун» тамашада – Цицадин, М Шамхалован пьесадай

эцигнавай «Яран диде» тамашада – Афетан, Т. Миннулинан пьесадай эцигнавай «Сефил жемир, Мадина» тамашада – Талиядин, Б.Шадыжеван пьесадай эцигнавай «Къизилдин раб» тамашада – Розадин, А. Айларован пьесадай эцигнавай «ЧIулавди» тамашада Эммадин, Г. Фигейреродин пьесадай эцигнавай «Эзоп» тамашада – Клеядин.

А.Керимовади сегънеда яратмишнавай жуъреба-жуъре къаматрай акъвазвайвал, адаз тIебиивал, юзунрин булвал, къамат ачухунин бажарагъдин къетIенвал хася. Ада гъар са къаматдал чан гъун патал екез зегъмет чIугъвазва. И кар «Эзоп» тамашада Клеядин ролда къугъвай актрисади А.Мирзебегова «Дагъустандин правда» газетдиз акъатай макъалада ганвай къиметдайни акъвазва. «И сегънеда Амалияди гъаф таъсирлуодаказ ва гуърчегдаказ къугъвана, адавай вири ихтияррикай магърумнавай дишегълидин рубгъдин гъал къалуриз алакьна. Клеядин къамат – им актрисадин яратмишунин биографияда мад са агалкъунин чин хъанва», – кхъенва макъалада.

Эхъ, театрди кичIез-регъуъз кIвалахиз атай са вад йисалай ихътин дережадив агакъун – им, гъелбетда, Амалиядин зегъметдилаи гъейри, адаз театрдин, сегънедин сирер чирзавай адан чIехи юлдаш-актеррин, М. Мирзабегован ва масабурун куъмекдин нетижани я.

Чи мурад Амалия яратмишунрин рекъе мадни виниз тир дережайрив агакъун я. Къуй ви бажарагъди лезги халкъдин театрдин искусстводин тарихдин ктабда лайихлу чка къурай!

Къагъриман ИБРАГЪИМОВ

Вагыши гъайванар

аслан

жанавур

машах

вагыши цегъ

къабан

лекъен

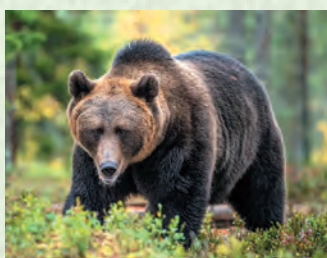
цуцул

мирг

чакъал

сев

сикі

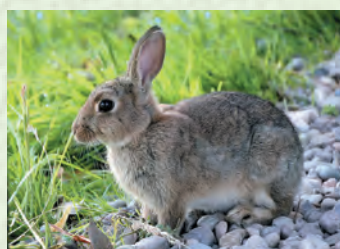
деве

пеленг

маймун

къубър

фил

Ребусар

Журнал в журнале

САЛАТ «ТЮЛЬПАНЫ»

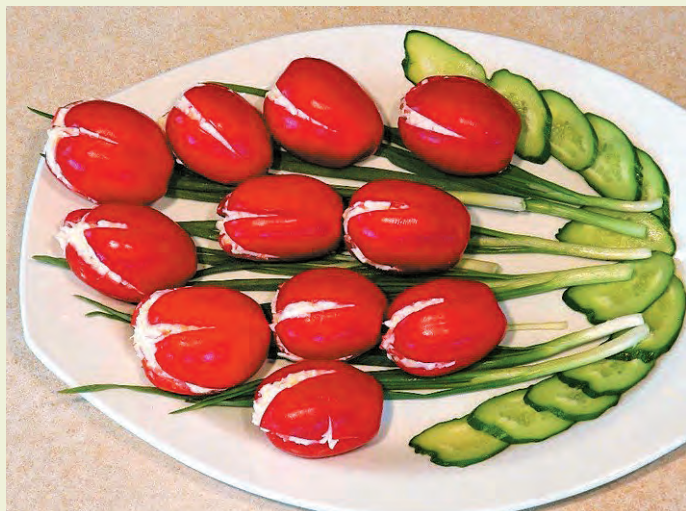
ИНГРЕДИЕНТЫ:

- помидоры – 10 шт.
- перо зеленого лука – 10-15 шт.
- творог – 150 г.
- яйца – 2 шт.
- чеснок – 1 зубчик
- майонез – 1 ст. л.
- соль – щепотка

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

1. Подготовьте продукты для салата. Помидоры хорошенько вымойте, лучше всего подойдет сорт «Сливка», он внешне напоминает тюльпан. Вместо творога можно использовать любой сыр как мягких, так и твердых сортов.

2. Приготовьте сразу начинку для «тюльпанов». Отварите яйца, очистите и натрите их на самой мелкой терке. Добавьте творог или тертый сыр, чеснок, соль, перец молотый черный и ложку майонеза или сметаны. Перемешайте. Начинка должна быть густой и вязкой.

3. На каждой помидорине сделайте крестообразный разрез до половины, кофейной ложкой удалите серединку, стараясь не повредить будущие лепестки.

4. Заполните каждый тюльпанчик начинкой кофейной ложечкой.

5. Сделайте стебельки. Для этого зеленый лук вымойте и обсушите салфеткой. Внутри вставьте бамбуковую палочку, острым концом воткните стебель в головку цветочка. Тюльпанчики готовы.

РЫБА ПО-ФРАНЦУЗСКИ

Для этого блюда подойдет любая нежирная рыба. Можно купить уже готовое филе, а можно снять его с рыбы самостоятельно.

ИНГРЕДИЕНТЫ:

- рыба – 500-600 г.
- сыр – 100 г.
- помидор – 1 шт.
- сметана – 2 ст. л. (или йогурт)
- соль, перец – по вкусу.

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

Вымойте рыбу, выпотрошите ее. Сыр натрите на крупной терке, помидор нарежьте колечками. С рыбы снимите кожу, удалите хребет. Филе порежьте на небольшие кусочки.

Форму для запекания смажьте растительным маслом и уложите квадратики рыбного филе. Посолите, поперчите и оставьте на 10-15 минут подсолиться. Затем уложите на рыбу помидор и щедро смажьте сметаной или йогуртом. Распределите тертый сыр и отправьте рыбу в духовку на 20 минут при температуре 200 градусов.

ПРОРОСТКИ ДАРЯТ ЗДОРОВЬЕ

ЦЕЛЕБНЫЕ СВОЙСТВА

Проросшие семена и молодые ростки злаков, овощей, орехов – уникальный источник витаминов, минеральных веществ, ферментов и аминокислот. Проростки вызревают за несколько дней и по пищевым свойствам не уступают мясу, овощам и фруктам, не требуют кулинарной обработки и легко перевариваются даже при слабом пищеварении.

Если вы к своему обычному рациону добавите 1-2 чашки пророщенных семян, ваше самочувствие заметно улучшится.

РЕЦЕПТ

Проращивание. Промойте зерна холодной водой. Всплывшие зерна использовать не следует, они не прорастут. Зерно насыпьте в плоскую посуду слоем не более 2 см. Накройте тканью и залейте водой комнатной температуры до верхнего уровня зерна. Поставьте в теплое затемненное место.

Проращение зерен до необходимых 1-3 мм происходит за 2-3 дня (двух- и трехдневные проростки). Можно использовать в пищу зерна с чуть проклюнувшимися ростками (однодневные проростки) или просто набухшие.

ЗАМОЧЕННЫЕ ЗЕРНА

ЦЕЛЕБНЫЕ СВОЙСТВА

Замоченное зерно злаковых (пшеница, рожь, овес) рекомендуется взрослым и детям со здоровыми зубами. Оно возбуждает аппетит, стимулирует слюноотделение и деятельность всей пищеварительной системы, нормализует стул. Особенно вкусно зерно, если жевать его вместе с каким-нибудь терпким плодом (например, айвой).

РЕЦЕПТЫ

Замоченное зерно. Вымыть 3 ст. л. зерна и замочить с вечера стаканом холодной воды. На другой день уже можно есть размякшее зерно.

Замоченное зерно с соусом. 3 ст. л. пшеницы, по 1 ст. л. меда и растительного масла. Зерна замочить на 24 часа, чтобы размякли. Перед самой подачей на стол залить соусом, приготовленным из меда и растительного масла.

Зерно с морковью и вишневым соком. Требуется 4-5 ст. л. замоченного зерна, 150 г моркови, 50 г корня сельдерея, 200 г сметаны, сок спелой вишни по вкусу. Морковь и сельдерей натереть на крупной терке и смешать с зерном и с вишневым соком или с горстью вишни, из которой удалены косточки. Размешать и залить сметаной.

ЧЕЧЕВИЧНЫЕ ПРОРОСТКИ

ЦЕЛЕБНЫЕ СВОЙСТВА

Проросшее зерно чечевицы – богатый источник белка и витаминов группы В. Белки чечевицы сходны с белками мяса, так как содержат ряд незаменимых аминокислот. Употребление чечевицы способствует нормальной работе органов пищеварения, помогает избавиться от изжоги и проблем с работой кишечника.

РЕЦЕПТ

Зерно вымыть и насыпать тонким слоем в какую-либо плоскую емкость, на дно которой постелить хорошо смоченную теплой водой и свернутую вдвое салфетку. Поверх зерна тоже положить свернутую вдвое, смоченную теплой водой салфетку. Емкость держать при температуре 22-23 градуса, а сверху тряпку периодически увлажнять водой той же температуры до тех пор, пока не покажутся ростки. Проростки можно есть без добавления других продуктов.

АЗБУКА КУЛИНАРИИ

- **Бланширование** – ошпаривание продукта кипятком или паром. Применяется для сохранения цвета, устранения специфического запаха или привкуса, горечи. Бланшируют овощи, фрукты, рыбу.
- **Водяная баня** – посуда с кипящей водой, в которую ставят кастрюлю с продуктами для проваривания или сохранения в горячем виде.
- **Выпекание** – нагревание в духовом шкафу до полной готовности мучных и кондитерских изделий.
- **Жарка во фритюре** – жарка продукта в большом количестве жира (1 часть продукта, 4 части жира) при температуре жира 135-180 °С.
- **Запекание** – нагревание продукта в духовом шкафу до образования румяной корочки. Запекают в основном продукты, предварительно прошедшие тепловую обработку (запеканки, рулеты, рыбные, мясные блюда под соусом).
- **Льезон** – смесь яиц и молока (воды), в котором смачивают изделия перед панированием для удержания панировки. В льезон добавляют соль, перец.
- **Панирование** – обваливание порционных кусков мяса, рыбы, изделий из котлетной массы в молотых сухарях непосредственно перед обжаркой.
- **Пассирование** – медленное обжаривание продуктов до готовности. Пассируют морковь, свеклу, петрушку, лук, капусту, томат-пюре, муку. При пассировании сохраняются красящие и ароматические вещества, которые переходят в жир, а также витамины А и С.
- **Припускание** – варка продуктов при закрытой посуде с небольшим количеством воды или бульона. Продукт погружают в жидкость только на половину его высоты. Продукты припускают при сильном кипении, чтобы не залитая верхняя часть прогрелась паром.
- **Шпигование** – шпигуют в основном мясо. Для этого в нем делают проколы, прорезы, и в них вставляют кусочки шпига, моркови, лука, чеснока.
- **Цедра** – нарезанные и высушенные корки лимонов, апельсинов, мандаринов, которые используются для ароматизации компотов и кондитерских изделий.
- **Цукаты** – изготавливают из фруктов или мелко нарезанных корок арбузов и дыни. Перед употреблением их проваривают в сахарном сиропе, а затем высушивают.

ЗНАЕТЕ ЛИ ВЫ?

ВАНИЛЬ

Ваниль – это род растений семейства орхидных. Она представляет собой лиану, приносящую плоды в виде длинных стручков. В тропиках растет около 100 видов ванили.

О том, насколько высоко ценилась ваниль у европейцев, узнавших ее в начале XVI в., говорит тот факт, что из-за этой пряности произошло несколько колониальных войн – между Португалией и Францией, Францией и Испанией. На мировом рынке натуральная ваниль и сегодня остается одной из самых дорогих пряностей.

В наше время вместо ванили чаще используется её химический аналог – ванилин. Ванилин изобрели, независимо друг от друга, сначала в Англии (1858), затем – в Германии (1874) и во Франции (1891). До начала XX века рецепт ванилина каждая страна сохраняла в тайне. Ныне его производят во многих странах. Это синтетическое ароматическое вещество в виде белых кристаллов. Обладает запахом ванили, хорошо растворяется в воде. В торговую сеть ванилин поступает в смеси с сахарной пудрой и называется ванильным сахаром, он широко применяется и в кондитерской промышленности, и хозяйками.

ИНЖИР

Инжир – субтропическое растение, родственник фикуса, который часто украшает наши дома.

Культуре инжира более 5 тысяч лет. Согласно Библии именно фиговые листья были первой «одеждой» Адама и Евы. Под смоковницей волчица нашла и выкормила Ромула и Рема, которые основали великий Рим. Это легендарное дерево прожило много веков, а когда оно погибло, весь Рим оделся в траур. На Цейлоне и сейчас растет «священное» фиговое дерево, посаженное более 2200 лет назад, в эпоху утверждения на острове буддизма.

У инжира совершенно необычное опыление. Чтобы плоды созрели, на каждую сотню женских деревьев обязательно должно приходиться 5-6 мужских. Еще Аристотель говорил об «удивительной дружбе» могучих смоковниц с маленькими осами-бластофагами. Дело в том, что мужские соцветия инжира являются домиками для этих ос. Бескрылые самцы проводят всю свою жизнь внутри соцветия, похожего на полую грушу. Здесь же, в полумраке, совершается «брачный обряд» ос. А затем самки через отверстия вылетают наружу. В поисках нового «домика» для откладки яиц они залетают и в непригодные для этой цели женские соцветия, ну а прежде чем поймут свою ошибку – совершают опыление.

УХОД ЗА БРОВЯМИ

БРОВИ – одна из самых выразительных частей лица. И каждая эпоха диктует свои взгляды на их форму и цвет. В наши дни предпочтительна естественная линия бровей.

Есть еще одно важное обстоятельство: форма бровей по величине и контуру должна находиться в правильном соотношении с формой губ.

Гармоничной форма бровей будет лишь в том случае, если она соответствует форме лица. Так, например, к круглому лицу не подойдут густые, высоко посаженные брови. Выражение широкого, угловатого лица можно смягчить, если на одну треть уменьшить внешнюю часть не слишком густых бровей. К продолговатому лицу подойдут брови густые, но лишь слегка выгнутые. К овальному лицу никак не подойдут сильно разлетающиеся брови.

Под влиянием многих причин волосы бровей могут претерпевать различные изменения в росте, структуре и цвете. На рост волос бровей оказывают влияние некоторые внутренние заболева-

ния, заболевания кожи, возраст человека и внешние факторы. При нарушении деятельности щитовидной железы волосы бровей истончаются и редеют, а иногда совершенно выпадают. Выпадение происходит обычно на наружных отрезках бровей, и они становятся как бы сбритыми. Себорея нередко приводит к облысению бровей. Вредное воздействие на рост бровей оказывают также солнечные лучи, которые высушивают, истончают и обесцвечивают волоски бровей.

Наконец, неправильный уход за бровями, злоупотребление красками, плохое их качество, частое нарушение целостности волос в процессе выщипывания – все это неблагоприятно влияет на рост волос бровей.

Брови можно смазывать питательными и жирными кремами, растительными маслами (оливковым, персиковым, подсолнечным и др.) Ежедневное приглаживание их щеточкой для ресниц, которую вы предварительно окунали в специально приготовленное масло, улучшит их внешний вид.

НАСТОЙКА КАЛЕНДУЛЫ ОТ ВЫПАДЕНИЯ ВОЛОС БРОВЕЙ

Настойку календулы (купить в аптеке) развести 1:3 водой. (Настойку можно приготовить в домашних условиях на водке 1:10 и развести водой 1:1). Смочить в ней ватные диски и выложить на брови в виде компресса на 1-1,5 часа. Процедуры делают ежедневно или через день до отрастания волос. При отсутствии эффекта через месяц лечение следует прекратить.

ПИТАТЕЛЬНЫЕ КРЕМЫ И КОМПРЕССЫ ДЛЯ БРОВЕЙ

Питательные кремы

Нам потребуются: касторовое, персиковое, подсолнечное, льняное, камфорное масла, пчелиный воск.

Смешать касторовое масло – 5 г, персиковое, подсолнечное или льняное масло – по 10 г, добавить камфорное масло – 1-2 капли. Масло наносить на брови ежедневно.

Смешать вазелиновое масло, пчелиный воск и касторовое масло – по 5 г. Составом смазывать брови ежедневно или 2-3 раза в неделю.

МАСЛЯНЫЕ КОМПРЕССЫ

Питательный компресс из растительных масел (оливковое, персиковое, подсолнечное и др.). Компресс делают из тонких жгутов ваты, пропитанных подогретым маслом, сверху покрывают полосками целлофана на 40 минут.

БЕСПОРЯДОК ВРЕДЕН ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ

Беспорядок – это переизбыток вещей, который создает захламленное пространство. Мало кто чувствует себя комфортно в беспорядке. Когда вокруг слишком много вещей, нам тяжело работать и невозможно расслабиться: бардак очень сильно влияет не только на нашу продуктивность, но и на здоровье.

Давно отмечено, что разбросанные вещи, грязь, пыль и т. д. отрицательно сказываются на финансовом благополучии, здоровье и атмосфере в семье. Почему это происходит?

Неубранные вещи и неприбранные комнаты, как правило, притягивают к себе внимание. Из-за этого человек отвлекается от более важных дел, теряет концентрацию внимания. Вдобавок беспорядок вы-

зывает раздражение, особенно у женщин. Находясь постоянно в беспорядке, а тем более живя в нем, мы создаем себе плохое настроение. Есть вероятность впасть в уныние и даже в депрессию. Но стоит прибраться, как самочувствие улучшается.

Также отмечено, что люди, живущие в бардаке, часто страдают низкой самооценкой. Они считают себя неудачниками, которые не в силах справиться даже с наведением порядка. Человек постоянно находится в состоянии стресса, теряет работоспособность и желание что-либо делать. Получается некий замкнутый круг. Из-за беспорядка пропадают силы, в том числе на уборку, хаоса в доме становится еще больше, но энергии убраться нет...

БЕСПОРЯДОК НА КУХНЕ

Кухня символизирует благополучие и достаток. Поэтому для избежания проблем с деньгами очень важно поддерживать это помещение в чистоте. Кроме того, грязная плита, посуда, крошки и беспорядок на кухне в целом отражаются на здоровье домохозяев.

БЕСПОРЯДОК В КОРИДОРЕ

Его следует очистить от ненужного и старого хлама, который негативно отражается на финансовом потоке и взаимоотношениях в семье. Коридору также следует уделять внимание каждый день.

БЕСПОРЯДОК В ВАННОЙ КОМНАТЕ

Запущенная ванная комната говорит о том, что у женщины заниженная самооценка и отсут-

ствует чувство собственного достоинства. Как говорят психологи, грязная раковина и зеркало – явный показатель неприязни к себе. Если, наоборот, ванная отличается порядком и чистотой, то женщина довольна собой и своей жизнью.

Наведите чистоту, разложите все вещи по своим местам. Особое внимание уделите зеркалу и раковине – вы заметите, как повышается ваша самооценка, вы даже внешне станете более привлекательны.

БЕСПОРЯДОК В СПАЛЬНЕ

Комнату необходимо организовать так, чтобы она была по максимуму освобождена от ненужных вещей. Она должна способствовать расслаблению.

Загромождение спальни приводит к бессоннице, потере энер-

гии. У женщин беспорядок может даже вызвать заболевания мочеполовой системы. А чистота имеет противоположный эффект – крепкий сон и ощущение уюта в доме. Спальня отвечает за счастье.

БЕСПОРЯДОК В ГОСТИНОЙ

Состояние этой комнаты говорит о вашем отношении к окружающим людям. Просторное и чистое пространство притягивает в ваш дом позитивных и хороших людей.

Как вы видите, грязь и бардак в доме негативно отражаются на жизни человека. Поэтому уборка является не только полезным занятием, но и весьма необходимым.

ХАЛА-АВА И ПЕТУШОК

(Даргинская сказка)

Жила-была в одном ауле женщина по имени Хала-Ава. Злая-презлая. Никого она не любила, всех только обижала и бранила. Соседи даже во двор к ней заходить боялись.

Собирала однажды Хала-Ава у себя в саду орехи, а на заборе сидел петушок.

– Дай мне орешек, Хала-Ава! – попросил он.

Швырнула Хала-Ава палкой в петушка, чуть лапки ему не перебила.

– Не приставай! Не дам!

Побежал петушок со слезами домой. Встретилось ему по дороге шило:

– Что с тобой, петушок? О чём ты плачешь?

– Попросил я у Хала-Авы орехов, а она в меня палкой бросила.

– Давай проучим злую Хала-Аву, – говорит шило.

– А как мы её проучим? – спросил петушок.

– Я спрячусь в подушку и, когда Хала-Ава сядет, уколую её!

Пошли петушок и шило вместе. Встретился им голубь.

– Куда идёте, друзья?

– Идём проучить злую Хала-Аву.

– Возьмите и меня с собой!

– А чем ты нам поможешь?

– Я сяду у очага. Когда Хала-Ава будет раздувать огонь, я золой засыплю ей глаза!

Пошли петушок, шило и голубь вместе. Встретился им камень:

– Куда идёте, почтенные?

– Идём проучить злую Хала-Аву.

– Возьмите и меня с собой!

– А чем ты нам поможешь?

– Я лягу над дверью. Когда Хала-Ава будет выходить из дома, я стукну её по спине!

Пошли петушок, шило, голубь и камень вместе. Добрались, наконец, до сакли Хала-Авы.

Хала-Ава как раз прилегла вздремнуть. Пока она храпела, шило спряталось в подушку, голубь сел у очага, а камень лёг над дверью.

Захлопал петушок крыльями, зашумел.

Хала-Ава услышала шум, подумала спросонок, что это кошка забралась в шкаф.

– Брысь, негодная! – сказала она.

А петушок ещё громче шумит, крыльями хлопает.

В сакле было темно, и Хала-Ава решила раздуть огонь.

Только нагнулась она над очагом, голубь вспорхнул и засыпал Хала-Аве золой глаза.

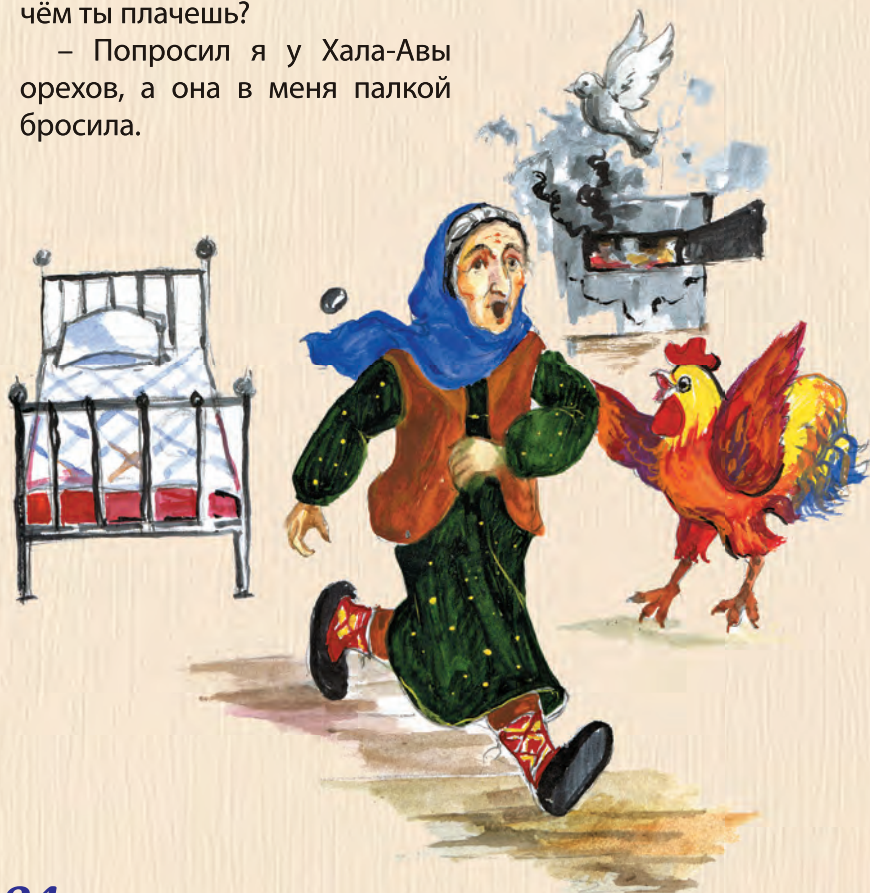
Хала-Ава со страху так и села на подушку... Шило выснулось и укололо Хала-Аву.

Бросилась злая Хала-Ава к двери. Бух!.. – камень стукнул её по спине.

Убежала злая Хала-Ава далеко-далеко. А петушок набрал орехов, наелся досыта и голубя угостил.

Камень орехи разбивал.

Шило ядрышки вытаскивало.

Куьгъне Къагъиб

Дагъустандин Шамил районди Куьгъне Къагъиб хуьрерингуьрчег акунар авай харапайралди туристар желбзава. Са бегъем паяр чкIанвай къванцин кIвалерин арадай женгинин минараяр (башняяр) хкатна акъвазнава. Тарихдин илимдал машгъул жезвайбуру лугъузвайвал, и чкайра гъеле къванцин асирда инсанар яшамш жезвай.

Къадим Къагъиб Хебда хуьруьн райцентрдивай Къагъибтляр (Авар Къойсудин са хел) вацIун кIама, къаткъат хъанвай ва гару кьуракъуднавай дагъларин юкьва экIя хъанва. ВацIуна лугъуди кIам кьве патахъ пайнава - кьенвайдаз ва чан алайдаз. Са пата - Цийи Къагъиб, ван-сес кьилеллай ва кьуд патахъ ниэр чкIанвай, мукуь патани - гуьне квай чкадал экIя хъанвай хуьруьн зегъле фидай харапаяр.

«Къагъиб» гаф гуржи чIалан «Къагъи» гафуникай арадал атанва, адахъ кесиб, мублагъвал авачир дагъдин чка лагъай мана ава. Дуьз лагъайтIа, Къагъиб импуд хуьруьн ва хуьруьвай къакъатнавай хейлин кIвалерин-

къазмайрин тIвар я. Къагъибвийрин куьгъне хуьруьз виликдай Бакдаб лугъузвай.

Куьгъне Къагъибда кIвалер дагъдин шартIарихъ галаз къадай тегъерда эцигнавай: са кIвалин къав муькуь кIвал патал гъаят тир. Куьчяр ва ккIар лап гуьтIуь тир, кIвалер (сакля) а къадар сад-садав агатна эцигнавай хьи, абур рагай экъечIнавай бур хъиз аквазвай. Мадни лугъунриз килигна, виликдай хуьре чилин кIаникай фидай рекъер авай.

Куьгъне Къагъиб вичив эгечIиз тежер хуьр яз вири Кавказда машгъур хъанвай. Тарихда татарринни монголрин гужумдин вахтунда чапхунчийр анжах са сеферда и хуьруьз акъатайди рикIел алама. И дуьшуьшдилай гуьгъуьниз хуьруьн кьилихъ галай тик къвалал дагъвийри, чпин эцигунар VIII - X асиррал гьалтзавай къаравулчивилин башня хкажна. Женгинин башняяр вири санлай 5 авай. Къенин юкьуз чукIун тавуна амайбурукай виридалайни чIехидан къакъанвилел 20 метр,

гъяркуьвилел 4,6 метр, адан цларин яцIувилел тамам са метр ала.

XI асирдив агакъайла Къагъиб - Хунзах, Къумух, Ахцегъ, Урада хьгин, Дагъустандин виридалайни чIехи 13 хуьруьн сиягъдик акатзавай. Къагъибда къайи яракъ (мурз алай ва я сурхдай, мисал яз, гапур, шуьшка, жида) акъудунин, безекар гъазурунин, гамар хрунин, кавалар цунин, кIвачин къапарин, кIарасдал, къванцелнехишар атIунин, хьицикьар хъсандиз гъялунин ва маса сеняткарвилер хъсандиз вилик фенвай. И кардиз хуьр Самурдай Веденодиз физвай «Халкъарин ЧIехи рекъик» акатуни куьмекзавай.

Къагъиб диндин рекъяй алимралди ва шейхералдини машгъур тир. Ина XX асирдин сифте кьилера 3 шейхдиз талукъарнавай чешме галай зиярат (пак чка) амазма.

XX асирдин 50-йисара уьцIуьнрикай ва чил ацукъуникай икрагъ хъанвай хуьруьнвиар Бакдабдай вацIун а патаз хъфиз гатIунна. Яваш-яваш хуьр ичIи хъана, 1970-йисарин юкьвариз инай эхиримжи агъалияр хъфена.

Гъазурайди

Гуьлнара АСАДУЛАЕВА я

«КЪАРАВУШДИ ЖЕНГЧИ ТЕРБИЯЛАМИШДАЧ»

Мариям Вагидова – публицист, ахтармишунрал машгъул алим, М. Лермонтован ва Л.Толстойн яратмишунриз талукъ, гъакни Россиядин империядин генерал-майор А.Н.Чеченскийдикай кхьенвай пуд томдин ктабрин, гзаф къадарда илимдин, публицистикадин, литературоведенидин ва критикадин макъалайрин автор. «М.Ю. Лермонтов в ХХI веке» Антологиядин редакциядин советдин член, искусстводин ва медениятдин хиле философиядин Гранд доктор ва Оксфордский университетрин сетдин журналистикадинни эдебиятдин хилен Гранд доктор, Тажикистандин Художествойрин Академиядин сейли векил, общественный деятель, чечен дишегъли. Ам Ф. М. Достоевскийдин «За Красоту. Гуманиз. Справедливость» медалдалди ва «Намус ва Итимвал» ордендалди къейднава. Агъадихъ чна доктор Мегъамед Абдулхабинова Мариям Вагидовадихъ галаз кыле тухвай интервьюдин са чIук чапзава.

- Гъурметлу Мариям! Къе Куьн Кавказда куь шадарзава ва куь пашманзава?

- Кавказ къе нубатдин имтигъанда ава, мадни, са вахтундани тахъай хъиз, басрухдик ква. Ам Россиядин са къетIен меденият, цивилизация авай чка яз ваъ, уьлкведин къилин тIал яз гьисабзава. Ида шадвални кутазвач, я хъсан хъунин умударни рекъизвач. Пашманарзавай делил ам я хьи, чи жегилар, чпин агъзур йисарин ахлакъдин, инсанпересвилин дувурикай фикир тавуна, вичвичелай дегиш хъанва.

Европадини бязибурун къилера уьмуьрда къилинди хизан, диде-бубаяр ваъ, инсан вич я ва адаз вири ихтиярар ава лугъузвай фикирар тваз алахъзава; эгер чIалаз килиг тавуникди къамухъ лапIашар галукъайтIа, бубава диде суддиз вугудай ихтиярар ава лугъудай фикирарани чукIурзава. Чинриз къвезвай арабрин векилри масабуруз чи ата-бубайрин адетар Исламдихъ галаз къан тийизвайбур яз гьисабуналди,

мусурман хъун герек тирди тести-къарзава, и кар патални чуруяр хуьн, шалваркIегъебрилай винизаладарун, гуьлуьгтар хтIунун ва сланцар алаз кIвалахдал фин... Заз чиз, квез са гьихътин ятIани глобальный месэлайрикай ийизвай ихтилатдихъ яб акализ кIанзавай, амма зун патал абурулай гъа ихътин, ахлакъдин дережа агъузарунин гьалар къалурзавай «куьлуь-шуьлуьяр» важиблу я. Бубадал, имидал, халудал, чIехи стхадал чан аламай къван жегил итимдин чиналкъезил чIарар хъунни Кеферпатан Кавказдин хизанра кутугай кар тушиз гьисабзавай. Акси дуьшуьшда вун ягъ, намус квадарнавайди яз гьисабзавай. Зун инанмиш я хьи, Кеферпатан Кавказди вичин лайихлувал, адетар ихътин гъужумрикайни ягъанатрикай хуьда. Гьалар хъсанвилихъ дегиш жедайдан чIалахъ хъун патал кве мисал гьида. Пуд йис идалай велик чна коллегайрихъ ва МГУ-дай атанвай мугъманрихъ галаз Пятигорск ше-гьердин са ресторанда нисинин фу

незвай. Патав гвай кабинада чпин рикIел хкунин милли югъ къейдзавай эрменияр авай. Садлагъана чи япарихъ галукъай эдебсуз гафар ван хъайила, са вуч ятIани лугъун тавуна акъвазиз хъанач. Столдихъ ацукънавайла, за жуван сес хкажна: «Гъурметлу стхаяр, зун гъавурда ава, чун Урусатда ава, амма чун кавказвияр тирди рикIелай алудна кIандани бес?». Итимар кисна. Фу тIурдалай къулухъ, абур чи патавай ракIар галайвал хъфин лазим жезвай, гъар сада, хъфидай береда, гьилхурувагудна, рикIин сидкъидай багъишламишун тIалабна.

- Къе Кавказда дишегълидиз яшамин жез регъят яни? Куь фикирдалди, адал гьихътин четинвилер, шадвилер ва хаталувилер ацалтзава?

- Им тежер крарни жерибуруз элкъуьрун лагъай чIал я! Гьелбетда, Кавказдин дишегълияр гъар жуьрединбур я: сифте нубатда – диндал гьалтайла; чпин халкъдин адетрал, медениятдал гьалтайла ва икI мад.

Амма чун вири сад ийизвай, агудзавай са месэлани ава. Ам итимдихъ галаз жедай рафтарвал я. Мягътел хъайитлани, амай вири краргъа и рафтарвилерилай аслу я: хайи чилихъ, аялрихъ, хизандихъ авай кланивал... **Эгер итим мягкемди, умуд кутаз жедайди ятла, дишегълини бахтавар я, вучиз лагъайтла амай вири месэлаяр ада вичи гъялда.** Къе чи итимаргзаф дегиш хъанва ва, гъайиф хъи, пис патахъай, гъавилай чакай исятда, чпин аксивал къалурунин лишан яз, дишегълийри асиррин адетрал амал тавунин гъерекатар къилиз акъудзавай, халкъ патал хаталу тир гъаларин шагъидар хъанва...

– **Зи фикирдик квай суалдиз мукъва хъана куьн. Кавказдин дишегъли гъамиша вири крара ихтияррикай магърумди яз гъисабзава. Им гъакъикъат яни? Мегер кавказвийрин хизанда папахъ-дидедихъ еке гъурмет, нуфуз авачни?**

– Гила аз анжах чеченви дишегълийрикай рахаз кланзава, вучиз лагъайтла аз вири умумиламишдай ихтияр авач. «Ихтиярар тахъунин» гъакъиндай. Садра гъикл ятлани аз са институтдин «элкъвей столдин» къайдада къиле фейи мярекатдиз теклифна, анал Л.Н.Толстой аз талукъ зи доклад веревирд авун лазим тир. Залда алимар клватл жедалди, зи патав са журналистка атана ва, «гъавурда акъазвай» тегъерда килигуналди, ада жузуна: «Куьне «Анна Каренина» роман Анна азад дишегъли тирвилай хъянавайди яни?». «Анна азад дишегъли тирди ни лагъана квез? – мягътел хъана зун, – гъар са чеченви дишегълидиз Аннадиз гъич ахварайни такур хътин азадвал ава!». Журналисткади ихътин жаваб вилив хвенвачир ва адавай ихтилат давамариз хъхъанач: азад чечен дишегълидиз гудай суалар адахъ авачир! Вучиз? Вучиз лагъайтла, жемиятдин арада гужуналди чуклурнавай гафар гъакъикъатдиз элкъвенвай. Амма гъатта XIX асирдани чеченви дишегълийрикай абур Кавказда виридалайни азадбур тирди кхъенай! Анжах азад дишегълидивай азад, такабурлу итимар-женгчияр члехи ийиз жеда! **Къаравушди женгчи тербияламишдач!**

Чечнядин обществада яшлу дишегълиди клвале сейли чка къазвай.

Къужадиз, ам садани инжиклу тавун патал, виридалайни чими, къулай чка чара ийизвай. Квалин-йикъан, дуланажагъдин месэлайрикай къерех ийизвай, амма ам хуьре арадал атай месэлаяр гъялуниз гъазур хъун лазим тир. Яшлу хъайила итимди вичин камаллу папал алу къ тавуна са камни, гъерекатни ийизвачир.

– **Машгъур Тамара Синявскаяди Муслим Магомаевахъ галаз яшаммиш хъайи вахтунда вичи вичиз а яру часпардилай элячлуниз рехъ тагайдакай ихтилатнай. Миллетар какахънавай хизанар арадал гъидайла, жегъилриз вуч чир хъун герек я?**

– Куь риклел, чпик гзаф ивияр, чебни вири Кавказдинбур, какахънавай, Тамара Синявская ва Муслим Магомаев хтана. Синявскаядиз кавказви итимар вичиз чидай урус итирилай тафаватлу тирди виликамаз чизвай. Кавказви итимрин гъавурда акъун четинни я, амма абур жемиятдин арада туьнтбур, вагъшибур, дишегълидин вафалувилел ихтибар тийидай, гъясътда гапурдал гъил фидайбур яз раижнава, гъавилай бязи месэлайра мензил хуьн хъсан я. Кавказвийрин папар тир урус дишегълийри гъа и кардал амални ийизва. Куьзуь жедалди чеченвидихъ галаз уьмуьр къиле тухвай са дишегълидихъ галаз зунни таниш хъана. Вич лугъумир, яргъалди санал къиле тухвай уьмуьрда ам САДРАНИ вичин итимдихъ галаз санал са столдихъ ацукънач. «Чеченриз и кар кутугнавач», - лагъана ада чаз, чеченви дишегълийриз. Са куьнивайни ам и фикирдилай элкъуьриз жезвачир!

– **Къиникъалди киклизвай итимрин юкъваз дишегълиди ягълух гадарайтла, абур сад-садавай къахкъудунин адет Кавказда авайдакай са шумудра клелна...**

– Куклурналди гзаф хъел кутур итимрин юкъваз вичин къилелай ягълух хтлунна гадардай ихтиярар гъар са дишегълидихъ авач. Ам сейлиди, вири крара са айибни квачир дишегъли хъун герек я; ам жегъилди ва я яшлуди хъун важиблу туш.

Гъелбетда, им къиса я. Ихътин дуьшуьш чи... Къарабагъдин вакъайрин эвел къилера са азербайжанкади къилелай лацу ягълух хтлунна гадарна ва сада-садахъ галаз дяве ийиз гъазур итимаракъвазарна. Идан

гъакъиндай къилин газетрани кхъена, гъатта шикилни авай. Зи риклелла-майвал, адан твар Зейнаб тир.

Кавказдин дяведа рушарини дишегълийри итимрик женгера гъевес кутур дуьшуьшар тлимил авач. Атла вахтара пачагълугъдин яракълу къушунрихъ галаз акси женг члугурбур махсусдаказ гъазурнавай ваь, адетдин хуьруьн агъалияр тир эхир. А члавуз, гъатта аялризни инсаф тавуна, Дади-Юрт твар алай чил дувуларни кваз терг авунай. Айбика твар алай са руш хъана. Бязи жаллатлри ам къавалай гадарнай, масадбуру душманвилелди къабулнай. Есирвиле къурвалуьтквейра аваз Терек вацлун муькуь къерехдихъ хутахиз клан хъайи яхцлур дишегълиди, офицеррал гъужум авуналди, абурни къуна вацлун клане батмиш хъун къетлна. Имни мах туш. И хуьрй пуд гада Россиядиз тухвана. Абурукай садакай, Петр Захаровакай, машгъур художник, живописдин академик хъана, муькуьдакай – Айбулат Розенакай – чиновник ва шаир, адан шиирар Пушкинан тварцлехъ галай «Современник» журналда чапзавай, пуд лагъайдакай – Бота Шамурзаевакай – пачагълугъдин яракълу къушунрин офицер ва Шамилан наиб хъана. Ам М.Лермонтовахъ ва Л. Толстойхъ галаз таниш тир. Гъа и генофонд чпин адетрал мягкемвал авур, чарабурун адетриз муьтлуьгъ тахъай чи члехи ата-бубайрин ужунда арадал атана!

– **Россиявийриз – Кавказ, кавказвийриз Россия чизвани?**

– Россиявийриз Кавказдикай са затлани чизвач лагъайтла жеда, абурун къилера Кавказдин гъакъиндай анжах кубут фикирар ава. Гъатта Кавказ чир хъана клани пешекар алмирзини малум туш. Кавказдин гъакъикъи гъаларикай сиясатчийризни чизвач. Абуруз кавказвийрикай гъикъван тлимил чирвилер хъайитлани, абурун рахунарни гъакъван и халкъдиз аксибуруз элкъвезва. Им ахлакъсузвал я! Шадвал кутазвай делил ам хъи, алай вахтунда урус туристар активдаказ Чечнядиз ва Кавказдин маса республикайриз физва. Заз инанмишвал ийиз кланзава хъи, абуруз Кавказда неинки гуьрчег, ажайиб, килигуниз лайих чкаяр, гъакл хъсан халкъарни аквазва. Кавказвийриз Россиядин ва россиявийрин гъакъиндай члур фикирар авач.

«ДЯВЕ –

Эгер дишегълийри Ватандин чӀехи дяведин йисара итимрихъ галаз сад хъыз гъалибвал патал зегъмет чӀугуначиртӀа, яраб чи улкведивай душмандин хура акъвазиз жедайтӀа? Абуру женгни чӀугвазвай, хер хъанвайбуруз куьмекарни гузвай, женгчи аскеррин гуьгъуьл ачухарун патал шиирар кӀелзавай ва манияр язавай. Женгера иштирак тийизвай дишегълийрини далу пата югъ-йиф талгуьз зегъмет чӀугвазвай. Гъалибвилин 75 йисаз талукъ яз, алай йисуз чна дишегълийрин викӀегъвилерикай, абурун кьегъалвилерикай макъалаяр чапзава. Аминат Ибрагъимова чи арада амач, амма адан дяведикай рикӀел хкунри алай вахтундани а кьегъалвилериз шагъидвалзава.

Дяведин йисуз заз хва хъана. Им зи пуд лагъай аял тир. Муь-куьбурни чӀехи хъанвай – Омар ва Бара.

Репродуктордай Левитанан кичӀ кутадай гафар ван хъайила, чун вири, кӀвач кикӀидай чка квахъайбуру хъыз, къах хъана амуькна. Тешвиш ва ийир-тийир хъайи гъалар гъиссна. Инсанар шехъзавай. Бедбахтвал гъар са хизандиз аватна – гъар са кӀвалай итимар, стхаяр, рухваяр фена. Гзаф залан, ивияр экъичай дяведин гегъеншвилер а чӀавуз чавай гъич фикирдизни гъиз жезвачир. Гъа кье-пака душманар чукурдайдахъ, хайи чил азад ва михъи ийидайдахъ инанмишвалзавай. И жегъеннемдин цӀай-дяве яргъал кьуд йисан вахтунда давам жедайдакай виликамаз садавайни гъич фикирдизни гъиз жезвачир. ГъикӀ ятӀани, немсер Кавказдихъ гъасятда ахмиш хъана. Махачкъалани бомбайралди хъиткъинариз эгечӀна. Душманри бомбаяр хъиткъинарзавай дерин ванерихъай заз лап зегъле тухудай саягъда кичӀезвай. Аялриз фу гъикӀ гудатӀа, абур гъикӀ саламатдиз хуьдатӀа, гележегда абурун къисмет гъикӀ жедатӀа, пакадин югъ гъихътинди жедатӀа лугъуз, фикирар-хиялар ийиз, гъа икӀ акъудзавай за гъар са югъ. Арадал атанвай гъалар муракабур тирди чир хъайила, диде-бубайри зун итимдин хуьруьз – Кумухиз – ракурна. За абурувай захъ ва аялрихъ галаз санал фин патахъай гзаф тӀалабна. Амма бубади икӀ лагъана: «Къисмет гъа кӀ хъенватӀа, гъа ина рекъида». Чун

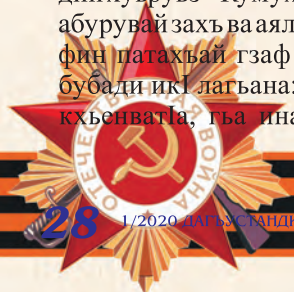
хъфена. Мумкинвал хъайила, итим хуьруьз хквез, чаз недай-хъвадай затӀар гъиз, эхиримжи хабарар гуз хъана. ЯтӀани, абурана аваз хъунизаке кьалабулух кутазвай. Кьудвацра са гуж баладалди эхайдалай кьулухъ, зун элкъвена Махачкъаладиз хъфена.

- Зи итим фронтдиз кьабулнач – азардилай кьулухъ адан кӀвач атӀанвай. Гъикъван ам алахъзавайтӀани, дуланажагъдиз талукъ вири азиятар зи хиве авай. Юкъуз зун вирибурухъ галаз окопар атӀуз физвай, нянрихъ лагъайтӀа, концертра иштиракна кӀанзавай. Нек гузвай аял гвайтӀани, четин макъамда за жув амадагрикай кьерех тахъун кьетӀна. А чӀавуз за Дагъустандин манийрин ва кьуьлердайбурун этнографиядин ансамблда кӀвалахъзавай. Тешкилнавай концертрин дестедихъ галаз санал зун районриз физвай. Улакъни, герек жедай куьлуь-шуьлуь затӀарни авайди тушир, фена кӀани чкадал къван арабайра аваз физ хъана. Гзафни гзаф яхдизни фейиди я. Зи гъиле некӀедихъ галай хва авай. Вири крариз дурум гуз гъикӀ алакъайди ятӀа лугъуз, зун исятда гзаф мягътелни жезва. Амма, аквадай гъаларай, муракаб гъалара гъатай инсанди вичихъ авай-авачир гъаватар кӀватӀна, вири жуьредин четинвилер эхзава, са илаж жагъурзава. Са гъи ятӀа дагълух хуьруьз атайла, галатнавай артистри парталар дегишарун, чиник шадвал кутун ва атӀугъай тамашачийрин гуьгъуьлар хкажун лазим тир. Концертра жезвай инсанар гуьгъуьлсуз тир, абурун чинал

хъвер гъун патал чна екез зегъмет чӀугуна кӀанзавай. Чун лап пис галатзавай, юргъун жезвай.

Зи рикӀеллама, са сеферда тамаша кьалуриз феи вахтунда зак кьыздирма азар акатнай. И кар хъайидалай кьулухъ диде-бубадиз ва итимдиз зун тамашаяр кьалуриз маса чкайриз хъфена кӀан хъанач. «Бес я, бес я, бес я, чна ваз са гъикӀ ятӀа фу гуда, гишила амуькдач», - лугъудай заз кӀвалевайбуру. – «Мад санизни хъфидач, чаз аялар етимар хъана кӀанзавач. Вуна жуван чандилай гъил къачузва». Сефил хъана зун. Заз и кар жуван амадагрин вилик са хаинвал хъыз аквазвай. Абур атайла, кьил агъузна, за жув азарлу тирди ва тамаша кьалуриз физ тежедайди лагъана. Пакадин юкъуз заз а чӀаван Дагъустандин Верховный Советдин председатель А. Тахтарова эвергана: «Аминат, завай ваз буйругъуз жедач, амма тӀалабзава вавай, ансамблдиз куьмек це. Вун халкъдиз кӀанзава. Ви манияр галачиз са затӀни кьиле фидач». КӀвалени меслятдал атана ва зун рекъе гъатна. Чун виринра гуьзетзавай. Итимар галачиз колхозрин майданра авай кьуватсуз, аман амачир дишегълийриз, жаван аялриз, кьуьзуь итимриз, кьарийриз чи манияр лап гзаф герекзавай. Чун тахъай чка хъанач!

1943-йис алуькна. Дагъустандай фронтдиз концертдин са чӀехи десте рекъе гъатна. Абурук зунни квай. РикӀик кичӀ кваз фена. Аялар сеbeb яз рикӀик еке кьалабулух акатзавай – белки, элкъвена хтун къисмет

ИМ ИВИДИН НИ Я»

жедачтла, рекъидатла... аялар етимар яз амукъда. Амма фена. Поездар дегишариз, яргъал рехъ атлана чна. Улакьдин юзунри къарсурзавай. Чун гъасятда Централный фронтдин къизгъин чкадиз аватна. Смоленщина цун ялаври къунвай. Немсер чукурзавай. Виринра ивидинни гъатнавай. Зегъле тухудай гъалар авай. Сифте рехи чларар зак гъана акатна. Чна спелар татанвай, жаван гадайриз вагалатнавай, чинин рангарагланвай хизанрин кылер тир бубайриз концерттар гана. Концертрилай къулухъ, адет тирвал, абур женгерик экечизавай, амма элкъвена хквезвайбурун къадар тек-туьк тир. Москвада, чи десте фронтдиз ракъурдайла, чав перер вуганай. Рикел хквезва, и кар себеб яз чна гзаф зарафатархъуруьнар авунай. Амма перерихъ маса везифаяр авай: абур чаз, ивидай хъанвай чилел ярх хъанвай, вахчуз агакъ тавунвай аскерар кучукдайла герек атана. Чна немсерни, чибурни кучукна. А макъамда чун патал садни душманар тушир. Гъар сад диде, паб тир, немсерикай хъайитлани, чибурукай хъайитлани, гъар са дидеди вичин хва вилив хуъзвайди чна аннамишзавай.

Смоленск, Белоцерковск, Чернигов, Канатов, Бахмач – ибур чун хъайи анжах са къадар шегъерар я. Чи концерттар армиядин командующийриз – генералар тир К. Рокоссовскийдиз, И. Черняховскийдиз, Н. Ватутиназ акуна. Конотопе ва Бахмач шегъерра чаз Ватан маса гайи хайнар куьрсарывал акуна. Чун са шумудра цавай гадарзавай бомбайрик акатна. Са сеферда чун ансамблдин директор Сергей Никитович Сладкинахъ галаз нисинин фу нез геж хъанай. Зегъле тухудай тегъерда бомбаяр аватзавай. Сергей Никитовича зун гъасятда къужахда къуна ва чун декъикъайрин арада окопдиз акъатна. Садлагъана хъиткъинарунар хъана. Секин хъхъайла, чун яваш-яваш хкаж хъхъана, и вахтунда чаз окопдин къвалав

бомбади чилей акъуднавай чехи фур акуна. Къуд патан ханвай къапар авай, хер хъанвайбуру гъарайзавай ванерни къвезвай... Япар биши хъанвай чун са мус ятла жув-жувал хтана. Нянихъ квалит хтайла, чун шехъзавай ва гъарайзавай дустарин къужахриз аватна. Абуру чун, дяведин цук акатай хъиз хъана, саки «кучукнавай»... Сапийт Мурадова, Ума Алиева, Эра Адиебекова – зи багъа дустар, гъикъван крарай санал акъатна чун, гъикъван краар санал эхна чна!

Дяведин майданра къиле фейи чи вакъияр зур йисалайни гзаф вахтунда давам хъана. Фронтда авай дагъустанвийри чахъ яб акалайла, абурун диде-бубайрив саламар ахгакъардай мумкинвал хъайила, чна чун бахтлу яз гъиссзавай. Мегъамед Гъажимурадов Централный фронтда женг члугвазвай аскер тир. Са концерт къиле фена къутягъ хъайидалай къулухъ ам чахъ галаз таниш хъун патал чи патав хкаж хъана. Ада чавай вичин диде-бубадив саламар агакъарун тлалабна.

Зун адал яхцурни цуд йисалай МВД-да хъайи са гуьруьшдал дуьшуьш хъана. Зипатаврехи полковник атана, къужахламишна, темен гана

ва хабар къуна: «Аминат, ви рикел аламани зун?». Зун шехъна.

Элкъвена хкведайла, яргъал вахтунда чун жув-жувал хквентийиз хъана. Лал къейи секинвал ва ислягъ уьмуьр авай. Жув-жувал хтана са бубат хъхъайвалди, мад Кавказдихъ фидай рекъера женгера иштиракзавай аскерриз концерттар гуз рекъе гъатна. Ахпа гъалибвал агакъна. Клуьд лагъай май – им зи умуьрда виридалайни бахтлу югъ тир. Исятдани гъакъ яз гъисабзава. Зи рикел алама, а йифиз инсанри куьчейра сейр ийизвай, хъуьруьнарзавай, сада-сад къужахламишзавай, сада-садаз цуьквер багъишзавай...

А дяведай зи 17 стха (багърияр) хтанач. Абурулайни гъейри, са стха хирер алаз хтана ва йис алатайдалай къулухъ залан хирер себеб яз кечмиш хъана. Ингъе дяве гъа ихътин зулум я...

PS... Аминат Ибрагъимова къве сеферда Зегъметдин Яру Пайдахдин ордендалди, «Баркаллу зегъметдай» медалдалди ва «Кавказ оборона авунай» ордендалди къейднава.

**Кхъейди
Айшат ТАЖУДИНОВА Я**

«Вун кьепина члехи хъана лугьунихъ зун агъазвач...»

*Вун кьепина члехи хъана лугьунихъ,
Виридаз хъиз, ваз лайляяр ягъунихъ
Ваз дидеди адет тирвал нек гунихъ,
Масабуруз хъиз вазни кинар авунихъ
Агъазвач зун. Аламат я, за гьиссзав:
Вири алем анжах са вай аквазва!*

Са тИмил чIавалай Магъмуд медресадай эхкьечIуни адан дустар тажубарна. Азбука вичиз анжах маниярни шиирар кхьин патал герек хъана лугьуналди, вичи авур и кардин патахъай ада юлдашар гъавурдик кутуна.

За фикирзавайвал, сеbeb масад тир: Магъмудаз Муидин диде-буба агъвал квайбур тирди чизвай, гъавилляй абуруз сихил-тайифа авачир са гъи ятIа шаирдихъ, са кесибдин хъичъ галаз чпин руш алакъаламиш хъана кIан тежедайди Магъмуда аннамишна. Амма гъарюкьуз кIани руш акун ва адахъ галаз рафтарвалдай са ихтиярарни тахъун – им адан кыле гъакъ тийидай, дурум гуз тежедай кар тир.

Са тИмил вахтунилай Муи Дагъустандин конно-иррегулярный полкунин офицер Кебет-Магъмазгъульуыз гана. Дуйньядин сад лагъай дяве башламиш хъана, Муидин итим фронтдиз фена ва ам кьегъалвилелди женгера телеф хъана.

Гъа полкуна Магъмудани кьуллугъзавай. Ам Аллагъди хвена, са пуд йис алатайдалай кьулухъ ам гъич са хер-къацIни алачиз кIвализ хтана. Вири и йисара шаирди Ватандихъ, кIани ярдихъ чIугур гъасрет гафаралди лугьудач. Амма ада Австрияда авайла Муидиз бахшна, «Мариам» тIвар алай поэма кхъейдакай лугьун тавуна жедач...

Офицердин хендеда, чарар кхъиникай фикир авун анихъ амуькрай, ада гъатта, дяведай хтай Магъмуда вичиз майилвал ийизвайди чир хъайила, таниш ксар ракъурна, диде-бубади чпин фикир дегиш тийизвайдакай, Магъмуда вич секинз тун герек тирдакай тагъкимарна.

Агъ, муьгъуббат, муьгъуббат... Ада чи кыилел тегъизвайди авач! Фагъир шаир, гъар юкьуз, экуьнахъ фад, Кахабросодинни Бетледин рехъ атIана, дагълух хуьре пайда жезвай, са кIунтIал хкаж хъана, экуьнин сегъерар ягъиз башламишдай. Адал са касни хъуьредачир. Аксина, адан дердиникай хабар къадай. Магъмуд пешекар манидар тушир, манидин гафар ада вичиз хас жуьреда лугьудай. Пандур ягъунин кардани ам еке устад тушир.

ГъикI ятIани, са сеферда хендедадин рикI юзана. Чинеба гуьруьш кыиле феи вахтунда ада лагъана: «Магъмуд, Аллагъдин хатурдай, гуя вуна зун чуьнуьххай хътин са амал ая». План гъазурайдини Муи вич я: «Хурушумрик кваззун гъажибугъдаяр чраз фида, вуна жуван дустарихъ галаз «чуьнуьха» зун».

Тайинарнавай вахтунда шаирни адан дустар вил алаз аквазна. Къвезва герекди. Къуна Муи, балкIандал ацукъарна, гъа кI са къалурун патал цавуз тапанчидайни ружадай гуьллейрни ахъайна ва дагъдин жигъирдай агъуз Ашильтадиз эвичIна. Магъмудан дуст Гъажи-Муратаз дишегъли вичихъ галаз хутахиз кIанзавай, амма Муиди масакIа фикирна: «Вун, Магъмуд, вач жуван хванахвайрин патав, зунни жуванбурун патав фида. ИкI хъсанни жеда, гъахълун!».

Магъмуд вичин дагълух Кахабросо хуьре яшамыш хъана, а хуьруьвай яргъа тушир Бетледа Муи дидедиз хъана. Магъмудакай лап хъсан дережадин лирикадин шаир хъанвай, Муи лагъайтIа, лугьуз тежер хътин гуьрчегвилелди машгъур тир.

Члехи шаир хъун патал Магъмуд неинки вири аварриз сейли Тажутдин Чанкидин мектебда кIелуниз, гъа кI гъаф азабар чIугунизни мажбур хъана.

Муидизни татугайвилер гъаф акуна, амма вичин кылин девлет тир гуьрчегвал патал адак къалабулук акатнач, и кар адаз диде-тIебиатди вичи гана. Саныхъни фин тийиз, руш Бетле хуьре яшамыш хъана, Магъмуд вичин Кахабросодай яхди аниз физ хъана. Магъмуда Бетле хуьре мискIиндин къвалав гвай мектебда кIелзавай. А мектебдиз чи макъаладин игит Муини физвай. Ингъе гъа ина Магъмудаз аламатдин гуьрчегвал авай руш сифте сефер яз акуна, адан къаматди шаирдин рикI мидаим есирвиле туна:

- Вучиз? – тажуб хъана шаир.
- Ашилътадин къуъзуь инсанри Бетлидиз фена зи диде-бубайривай ихтиярар къачудалди.

Хийирлу делил тир. Ашукъал-машукъ хъанвайбур чпин хванахвайрин квалериз хъфена. Амма экуънахъ хъайиди маса аламат тир. Агъсакъалри Муидивай Магъмудаз гъуълуз физ кланзавани лагъана хабар къурла, дишегълиди ваъ лагъана.

- Зунгужуналди тухвайди я, - малумарна дишегълиди.

Бетливи дишегълидин фендигарвилел вири мягътел хъанвай. А члавуз Магъмуда лагъана:

*Къизилдинбур хъиз хъанай заз ви гафар,
Гъакъикъатда къалурна заз къалп гъалар.
Чинай на заз гимшидин нур чуклурна,
Рикl лагъайтlа, къуркъушумдив ацлурна...*

Муиди шаирдиз ихътин зулумдин кар вучиз авунатlа, адакай анжах хейлин йисар алатайдалай къулухъ чир хъана. Магъмудахъ ва адан дустарихъ галаз хъайи гуъруш ва меслят гъикl хъайитlани ивиар экъичунал гъидайди жедай. Ингъе гъа и кар тахъун патал Муиди вичин муъгъуббат къурбандна.

Шаирди лагъайтlа, вичи-вичиз туъгъметариз, рикl незвай: «Агъ, жуван лиф хванахвайрив вахкай зун вуч кламаш я!».

Дагълух Ашилъта хуъруън къили Магъмуд ва адан дустар – Гъажи-Мурат, Абдулмежид, Мугъитдин ва Муини адан буба Унцукулдиз округдин начальник Арашан патав ракъурна. Атlада абур къабулна, садбур са патахъ, муъкуъбур муъкуъ патахъ ацукъарна. Къакъан ва зурба вич, кlвачерал жиркъиз ванзавай сапогар, къилел къармуъ бармак, хурудал лишан алаз, гагъ са патахъ, гагъ муъкуъ патахъ физ, абурун арада камар ягъиз хъана.

- Къарагъ, Муи! – буйругъна набди. – Вун адан патав жув фейиди яни, тахъайтlа вун чуънуъхнани? Жаваб це! Атlада жаваб гана:

- Заз ам клан тийизвайди ваз чизвачни, Араш? Ингъе абуру, и жегъилри, зун гужуналди чуънуъхна!

Магъмуда туъкуъъл хъверна, амма са чуъкъни авунач. Набди адаз вичин ири вилер экъисна:

- Вуч хъайиди я куъ арада, Магъмуд? Гила вуна лагъ!

- Эгер зи дуст Муиди гъал-къиса икl ахъай авурла, завай вуч алава хъийиз жеда къван?

Набди Гъажи-Муратни къарагъарна, ада, гъич вилни акъал тавуна, жаваб гана:

- Экуънахъ зун, нажахни къуна, Абдулладин патав фена, тамуз фин патал. Ваз чизва хъи, къайивилер къвезва. Абдуллади заз Кахабросодай Магъмуд ва Муи атанвайди лагъана. Зун шад хъана ва абуруз килигиз фена. Ингъе гъа икl хъана!

Абдулмежидани жаваб гана:

- Хурушум береда абур зи патав атана...

- Вужар? – гаф атlана набди.

- Гъикl вужар? Ингъе абур ви вилик ацукънава хъи: Магъмуд ва Гъажи-Мурат. Ингъе гъабур хурушум береда атана зи патав. Куътягъ!

Мугъитдина жаваб гана:

- Магъмуд ва Муи атанвайдакай заз кимел хабар хъана. Завай анал ацукъна акъвазиз жедайни мегер?! Зазни килигиз клан хъана...

- Дуъз лугъузвани абуру? – Араша Муидивай жузуна. Ибур вири тапарар я! – жаваб гана дишегълиди.

Буба киснавай. Амма Араш, сапогри жикърикъариз, хъел кваз инихъ-анихъ къекъвез хъана. Садлагъана Муидихъ элкъвена, адаз бубани галаз анай экъечlун буйругъна. Дишегълиди а патай раклар агалайдалай къулухъ набди къуд дустунин къилел хар къурна:

- Буйдиз куън вири сад я, вири сад хъиз расуни я, вири сад хъиз намуссузни я! Квахъа инай, маймунар! – ам акl ажугълу хъанвай хъи, дустарилай вилик канцеляриядай вич экъечlна.

Магъмуд Кахабросодихъ рекъе гъатна, муъкуъ къуд юлдаш Ашилътадиз хъфена.

Цайлапандин йигинвилелди хъиз, арадал атай агъвалатдикай дагълара ванер чкlана. Гъажи-Мурадан патав инсанар къвез хъана: «Муидин гуърчегвилакай ихтилат ая, чи рушарикайни дишегълийрикай ам нив гекъигиз жеда?».

- Гекъигиз жедач, заз чи ашилътинкаяр бейкеф жез киче я, - жаваб гана Гъажи-Мурата, - амма Муини заз адетдин дагъви руш хъиз акуна, лугъудай хътин акъалтlай иервал заз акунач. Эхирки, Магъмуд адаз зи вилерай килигнач... Ам патал Муи адетдинди тушир дишегълия.

Муи къена. Амма Бетлида адан хва Гъасан чlехи хъанвай. Лугъузвайвал, аялдиз Магъмудан манийрикай сад бегенмиш хъанвай.

Къуншидаллай къуъзуь итимди Гъасаназ и мани вичин вахтунда адан дидедиз бахшнавайди тирди лагъана. Хажалатлу авуна и карди гада. Ада лагъана: «Эгъ, эгер диде ва Магъмуд къенвачиртlа, за ам адан патав тухудай ва лугъудай: «Санал хуъхъ!».

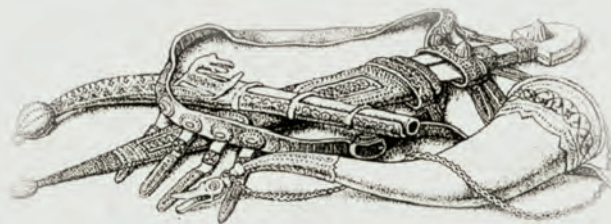
...Гзаф, лап гзаф йисар идалай вилик Унцукулдай Кахабросодиз фидай рекъе зун ва зи жаван дустар марфадик акатнай. Гъатта июлдин варз тиртlани, гъава къанвай.

Къве сятдин рехъ атlайдалай къулухъ чун чкlанвай, гадарнавай дагълух Бетль хуъруъв агакъна. Къав алачир кlвалин цлар, бязи кlвалер михъиз харапlайриз элкъвена ва а чкайрал анжах къванерин кlунтlар алама. Гадарнавай пlипl.

Ина, Бетлида, гзаф йисар идалай вилик Магъмудан муъгъуббат – гуърчег тават Муи – яшаммиш хъана ва къена. Абур рикlел хкида лугъудай са затlни амачир дагъдин хуъре.

Вахтуни гъатта кlеви къванни руквадиз элкъуързава, амма ихътин вакънааяр, ксар вахтунивайни рикlелай ракъуриз жедач. Магъмудан ва Муидин тlварар рикlелай алатнавач. Абур инсанрин рикlел алама ва абурун мусибатлу муъгъуббатдикай несилрилай несилралди залан къисаяр агакъарзава.

БУЛАЧ ГЪАЖИЕВ

Дидедин рикI

Заз гъамиша итижлу крар тир: инсанди игитвал гъикI ийизвайди я? КичIевал рикIяй акъудун патал абуруз гъихътин къуватри куъмекзава? Инсанрин арадай игит чара ийиз жедани?

Ингъе зи вилик хуьруьн адетдин къве дишегъли ацукънава. Къабарламиш хъайи гъилери абуруз четин зегъмет вуч ятIа акунвайди къалурзава. Камаллу, галатвили агажнавай вилерай абуру уьмуьрдин уькIуь-цуру дамшнавайди къатIуз хъун четин туш. Абурун чинал хвал-хвал хъанва биришар - уьмуьрда акур шадвилеринни пашманвилерин гелер. Буйнакск райондин Вини Женгутаи хуьрйяй тир Гъайбат Далгатов ва Рабият Алиева. Къве къунши, къве дуст. 1999-йисан августдинни сентябрдин варцара чи чIехи уьлкведай-Россиядай - тир вишералди аскерар патал абуру дидедриз элкъвена.

- Чун Къадардин зонадиз лап мукъва яшамаш жезва, - суьгъбетзава Гъайбата. - Ана 20 йис идалай вилик гъихътин гъалар арадал атанайтIа, куь рикIел алама жеди. Абуру чеб Россиядин законар кваз такъазвай Исламдин зона яз малумарнавай, гъатта Хаттаба ана вичиз пабни вахчунай. Секинсуз тир чи уьмуьр, агъ, акъван секинсуз тир хъи. Чаз ярги чуруяр квайбуру дагълара йифериз чилин кланикай гъикI рекъер тухузвайтIа, атIузвайтIа аквазвай.

Чна лазим чкаяр хабардарзавай, амма жаваб авачир. Пешедал гъалтайла зун 5-разряддин штукатур-маляр, уьмуьрлух эцигунрал кIвалахай кас я. Къуьзуь къилихъай хуьруьн майишатдал машгъл жез эгечIна. Чи чилер бегъерлур я. Гъавилай жуван сала афнияр, помидорар цазвай, Рабиятни патав гвай. Хуьруьн советди чаз рекъин патав гвай базарда чка чара авунвай, чна ана салан майваяр маса гузвай. А йисуз зи хва армиядай хтанвай, мехъер авун патал Тимил-шимил кепекар кIватIзавай.

5-сентябрдин экуьнахъ къати ван акъатна. Заз чилер зурзай хъиз хъана. За хчин патав базардал чукурна, ана салан майваяр авай ищикIар амай. Зи къаршидиз колхоздин председатель Ризван Алиев къвезвай.

- Гъиниз чукурзава? Ван къвезвачни, Къарамахидиз гуьлле гузвайди? - хабар гуда ада.

За Рабиятан патав зверна, адан кIвалай рехъ хъсан аквазвайвилай. КилигайтIа, Къадардин камазар цIиргъина аваз физва. Чна мад хуьруьн советдиз тади авуна. Ана военныйар авай.

«Тадиз кIват куь шейэр, - лугъузва абуру, - къачу виридалайни гзафлазим жезвай шейэр. Чна куь инай акъудда».

«Зун гъиниз фида? Захъ пуд кал, сал ава», - суалдиз суалдалди жаваб гана за. Хъайиди ана жеда, фикирна за. Зун жуван кIвале аквазда. Пуд

лагъай юкъуз зи патав Ризван атана. Гъуьр, сатИмиляк гъана ваТалабзава: «КIватI дишегълияр, аскерар патал тIуьн гъазура». Зун Рабиятан патав фена. ТIуьн гъазурунив эгечIна. Фу чрана. 40 литрдин къве къажгъанда жими хуьрек гъазурна. ГъикI тухуда абуру? Къунши Али Абдулгъакимован патав фена. Адахъ грузовик машин авай. Ада чун лазим чкадал тухвана.

Авахтунда пудюкъуз, акваз тийиз, марф къвазвай. Атана чун. Аскерар язухар метIерив къван къарада ава. Мекъилани гишила. Чна абуруз тадиз чими хуьрек, фу гана. Мекъивилай абурувай тупIар югъуриз жезвачир.

Сагъихътин ятIани офицер чи патав цавай аватай хъиз акъатна ва гъарайиз эгечIна: «Къахчу куьне гъайи шейэр, чаз чизва куь амалар. Чечнядани гъа куьн хътин «къени дишегълийри» чаз тIуьн гъана, чун алай чка чирна, ахпа йифиз абурун гъуьлери чаз гуьлле гана». За адахъ яб акалзавач, гъикI хъфида, факъир аялри 3 югъ гишилани яд авачиз акъуднавайла? Чара атIайла, абуру марфадин яд хъвазвай къван. Зи стха Афгъанистандин дяведа хъана. Анай хтайла рикI къарсатмишдай акъван крар ахъайдай. ГъикI каш чIугунайтIа, гъадакайни. Аскерриз тIуьн гана, чун кIвалез хтана. Хуьре анжах пудай са пай агъалияр амай. КIвалериз физ, чна недай затI-матI ва пек-партал, кIвачин къапар, дарманар кIватIиз

башламишна. Гзафбур квалерин ракарарни агал тавуна катнавай. А квалериз чун ихтияр такьуна гъхъзавай, авай-авачир кватзавай. Гуьгъуьнин юкъуз чна мад тлуьн гъазурна, пек-партал шешелтра туна, бутылкаяр цив ацурна, Алиди чун мад аскеррин патав тухвана.

-ГьикI, куьн гъар юкъуз физвайни?

-Эхъ,-суьгъбетдик Рабият экечIзава. Са сеферда чна чахъ галаз чи муаллим тухвана, ам хуьруьн кьилихъ кьван агакбайла, хъиткьинарунин ванер хъайила, гум акурла ва кIвачерикквай чил зурзайла, ада чахъ галаз атуникай кьил къакъудна. Чун вири 28 юкъузни кIвалахдал физвайбур хъиз аскеррин патав физ, абуруз куьмекар гана. И кардик хуьре амай дишегълийрини чпин пай кутуна - абуру фу чразвай, хуьрекар гъазурзавай. Чна лагъайтIа, тухуз - пайзавай. Авайвал лагъайтIа, са шумуд йикъалай Алидин бензин куьтягъ хъана. Са жуьреда кьил акъудна. А крарикай Гъайбата лугъуда. Ам чи «боевик» я.

-Вуч лугъуда кьван, -хъуьрезва Гъайбат.-Зун штабдиз фена. Ам школада кардик квай. Килигна - машин акъвазнава ва адални «Огнеопасно» хъбенва. Патав са итим гва. За тIалабзава: «10 литр бензин маса це ман». Ам сакIани рази жезвач. Патарив килигна зун. Са акъван яргъа тушиз чIулав «Волга», патавни пуд итим акъвазнава, абур са гъихътин ятIани «шишкяяр» тирди гъасятда акъвазвай. Зун абурун патав фена, икI-акI лугъуз, кардин кьилин гъавурда твазва. За жув паталди тIалабзавачирди, аскерриз куьмекзавайди раижзава. Абуру машиндин багажник ахъайна, бензин авай 25 литрдин канистрагана. Ахпани заз бензин маса тагай гададиз эверна ва гъар юкъуз заз 10 литр бензин гун таькимарна.

-ВикIегъди я куьн...

-Иналкуьтягъ хъанвачгъа, - лугъузва Рабията, -куьне адавай вичи генералдихъ галаз гьикI дяве чIугунатIа хабар яхъ.

-Зунадахъ галаз дяве хъайиди тушир. ГьакI, са живзи, хурудилай кьунай. Бес вуч ийидай? Са гьикъван ятIани вахтунилай чи продуктар куьтягъ хъана. Маса къачудай чкани авач. Зун мад штабдиз фена. Ана чпин чанар хъсандиз хуьзвайбур ацукънава, къягъве хъвазва. Суфрадалемишар, къенфетар ала. За абуруз аскерриз тлуьн гъазурдай продуктар амачирди лугъузва. «Склад-

дай продуктар це ман»- тIалабзава за. Абурукай сада такабурлудаказ заз лугъузва: «Аскеррихъ сгущенка ва тушенка авазва, абуру незва». ГьакI яни!? Вучда, эхиз хъанач завай ихътин кар, адан пенжек кьуна. «Вун ина, хъсандиз нез ацукънава, аялар - факъир аскерар гишилани, начагъдиз ава. Абуру ви сгущенкани тушенка банкайралди незвани? Заз вучиз ятIани ичIи са банкани акунач», - хъел акатна зак. Муькуь итим тадиз кIвачел акъалтна, зун секинариз, къягъве теклифиз алахъна. «Куь къягъве зи туьтуьнай фидач»,-лагъана за. Ахпа ада са гададиз эверна, чун складдиз тухунин ва анай чаз чна лагъай вири затIар гунин тапшуругъ гана. Атана чун складдиз. И амалдарди зи гъиле томат авай са банка ва макаронар авай са пакет твазва. За ада гъил эцяна ва лагъана: «Зи мукъуватайтIа, и банка за ви кьилел гъалчна хада». За Рабиятаз эверна, чIехи шешелар къачуна, абур ина авай шейэрай ацурна.

-Чна хуьрек вилик-кьилик квайбурузни гъазурзавай, - суьгъбет давамарзава Рабията. - За хуьрек къапара цазвай, Гъайбата ам пайзавай. Са тIимил рекъиз фейила, килигна зун, ам ярх жезва, вич-вичелай фенва. За тадиз адан патав эверна. Ана...

Дишегълийривай мад суьгъбет давамариз хъханач. Вилерик рикI къарсатмишдай шикил-гъакъикъат квай. Машиндай мейитар авудзавай.

-И мейит чилел эцигна. Абурун арада къазахви са аскерни авай. Ада чун патавай фидайла «Экиашбер» лугъудай. Къазах чIал кьумукъ чIалаз ухшар тирвилай, ам чахъ жуванбурухъ хъиз рахадай, - вилерилай физвай накъварни михъзавач Гъайбата. Абуруз накъварикай хабар авачир хъиз я. Фикиррай дишегълияр 20 йис идалай виликан вахтуна, дяведин цIаяра ава.

-Зун зал хтайла, акъвазва заз, патарив жетонар гва. Чаз аскерри абурай кьейибур вужар ятIа чириз жезвайдакай суьгъбетарнай. За абур кIватIна, мейитрин патав эцигна, - лугъузва Рабията.

Гьикъван четин тиртIани, дишегълияр пакад юкъуз мад аскеррин патав фена.

-Аскеррин кьилел са лейтенант алай. Ам Ростовдин областдин Донской райондай тир, зун ана виликрай яшамиш хъайиди тир, - рикIел хкизва Рабията. - Ада заз ватандаш лугъудай. Са юкъуз чун акурла ада: «Ватандаш, къе зун хайи югъ я» лугъуда. Зун кат-

на хтана кIвализ. Тадиз чрана пирог. КIвале авай-авачир: къягъве, носкияр ... кIватIна мад адан кьилив тади авуна. Ам гьикI шад хъанай, аял хъиз. Ахпа лугъуда: «Белки квехъ куь Аллагъдин патай чун чан аламаз хуьдай са гъихътин ятIани затI аватIа? Аваз хъайитIа, чаз гъваш ман». Ахпа вирида тIалабиз хъана: «Зазни, зазни...».

Нянрихъ зун вири хуьре къекъвена, теспягъар кIватIна, гуьгъуьнин юкъуз абуруз тухвана. Квез абуру теспягъар хурудик кутуна кIевзавайвал акунайтIа!..

Ахпа абуру чавай хабар къазва: «Квез рикIел аламукъдай вуч багъишда?» Чаз гъардаз чIулав са фу ва са сеферда ишлемишдай истиканар гъана. Чна абур исятдани хуьзма.

-Куьне абурухъ галаз алакъа хуьзвани?

-Ваь. Чаз абуруз гъатта «хъсан рехъ хуй!» лугъудай мумкинвални хъаначир. Чавай омонвчийриз тлуьн тухун тIалабна. Чун аниз фейивалди, чи аскерар лагъайтIа, и юкъуз хуьтанна. Абуру, ахпа чир хъайивал, рекъел экъечIна, «Диде Гъайбат, диде Рабият» лугъуз гъарайналдай. Чаз и кардикай гуьгъуьнлай хуьруьнвийри лагъанай.

-Ахпа вуч хъанай?

-Ахпа? Чаз Путинан тIварунихъай сятер ва медалар гана. Чун ислягъ уьмуьрдив эгечI хъуьуна. Амма анжах бегъерлу чи чилерал акъван гзаф ракъ пайда хъана хъи, афнияр ва помидорар цаз хъезмач. КIвалер ичIи хъанва. Итимдихъ дегишлух пек-партал амач, авайбур вири аскерриз тухвана, - суьгъбет давамарзава Гъайбата. Чаз медални гана, амма чи шофёр Али гъатта рикIелни хканач. Зун виликан кIвалахдал хъфиниз мажбур хъана. Къарамахида милициядин цIийи дарамат эцигзавай, зун аниз малярвилiz кIвалахал фена. Рабиятни захъ галаз. Им маса кIвалах я...

...20 йис алатнава. Тамам са уьмуьр. Амма мекъила ва гишила авай гадайрин, Ватандин вилик чпин пак буржи кьилиз акъуддайла телеф хъайи II аскердин чинар ара-ара физ вилерикай каразава. Чилни, хъит-кьирунрин ванцик цIурзавай...

Дишегълияр зи патав ацукънава. За абурун гъилерилай вил алудзавач. Дидейрин, секиндаказ игитвал авур гъилерилай.

САБИНА ИСРАПИЛОВА

РАПУНИН КІВЕНКІВЕЛ АЛАЙ КЪИСМЕТ

Жуваз таниш тушир ва затіни тийижир темадай кІвалахдив гьикі эгечІда? Чи хизанда ва вири мукьва-кьилийрин арадани садрани и месэла хціз акъвазайди туш. Подъездда гадарнавай шприцар ақунач, «кайфдик» квай инсанарни гьалтнач, наркотикрин зияндикай чаз са гьихьтин ятІани ксари кьуру лекцияр кІелнай... Гьелбетда, заз наркотикар зарар тирди чизвай, амма им деринриз фин тавунвай, са шейиналдини тестикъ тахьанвай, винел патан чирвилер тир.

Наркоманиядин месэладал зун гьеле телевиденида кІвалах-завайла, редакцияди тапшуругъ гайи чІавуз расалмиш хьанай. А вахтунда талукъ ведомствойрин пресс-кьуллугъриз зенгер авуниз, абурувай малуматар кьачун патал гуьруьшмиш хьуниз мажбур хьанай. Материал кІватІун патал духтурихь - наркологрихь, оперативникрихь, азарханайра чпин сагъламвал гуьнгуьна хуказвай наркоманрихь, дустагъда ацукьнавайбурухь, доп-

росра авайбурухь галаз рахана ва наркоманар кьун патал полициядин кьуллугъчийри рейдар тешкилзавай серенжмерани иштиракна.

Наркотикар ишлемишзавайбурукай зи фикирар: язух атунилай (наркоман - азарлу кас я) эгечІна лап такІан кьведай тегьердал кьван дегиш хьанвай. Чидач, эгер абурун чкадал жуван багъри кас хьанайтІа, зи фикир гьихьтинди жедайтІа.

Ингье за мад и темадай кьбин лазим я, гила - журналдиз. Виликдай

кхьидайла таниш хьайи оперативникриз зенгерна. Абурукай гзафбур кІвалахдила хьфиз гьазур хьанва ва бязибурни стаждиз килигна отставкадиз экъечІнава. Абуру куьмекна. Чир хьайивал, нарко-индустрияни лап виликди фенва, амма наркотикар ишлемишунихь ва маса гунихь галаз женг чІугунин кІвалахни кьулухь акъвазнавач. Оперативникрин гафаралди, кьенин юкьуз наркотикрин жуьреяр гзаф хьанва. Машгур героиндилай, кокаиндилай ва абурукай гьазурзавай масадбурулай гьейри, кьел, спайс, лирика, трамал хьтин бейнидиз чІуруз таьсирдай ва сагъламвал патал мадни еке зиян авай шейэр акъатнава. Ибур галлюцинацийрал, са куьруь вахтунда чпихь вердиш хьунал гьизвай лап гужлу зегьераря. Абури ишлемишунимефтІ дакІунал ва залан маса азаррал, гьатта кьиникьал гьизва.

Кьенин юкьуз кьанун - кьайда хуьдай кьуллугъчийрихь галаз санал сагълам обществада яшамиш жез кІанзавайбуруни, чпин багърияр и завалдикай хуьз кІанзавайбуруни сих алакьада аваз зегьмет чІугвазва. Абурун арада жегьил гадаяр - активистарни гзаф ава.

Заз чиз, са за ваь, вирида кьатІуна, Махачкьалада гзаф кІвалерин ва гаражрин цларал наркотикар маса кьачудай чкаяр кьалурнава. Наркодиллерри бейнидиз таьсирдай шейэр заказ авун патал исятда «Telegram channel» ишлемишзава. Виликдай кІвалерал ва автомашинрал чІе-хи гьарфаралди «КІВАЛІ МАСА ГУЗВА» ва я «МАШИН МАСА ГУЗВА» кхьизвай ва кІаникни – телефондин нумра . И месэладихь галаз «Дагъустан наркотикриз акси я» общественный организациядин активистри женг чІугвазва. Гуьгьуьллубур кхьенвай адресар чІурун патал шегьеррин куьчейриз экъечІна. Оперативный кьуллугъчийрикай пенсиядиз экъечІнавай сада суьгьбет авурвал, кьанун-кьайда хуьдай органра кІвалахзавай ксариз чеб яшамиш жезвай райондин сергьятра

ВА Я «ЧАН АЛАЙ» МЕЙИТАР

наркотикар маса гузвай гъвечи нар-
кодиллеррикай гъамиша хабар ава.

-Эгер наркотикар маса гузвай са
низ ятлани вичикай садазни хабар
авачир хъизятла, амягъалмишя. Соц-
сетра абурун перепискайрикайни
чи къуллугъчийриз малум я, амма
чехи партияр маса гузвай ксарал
экъечунин максадалди абур са
къадар вахтунда къун тавуна тазва.

И чуру кардал машгул ксарихъ
элкъвена лугъдай жуьреда ада да-
вамар хъууна:

-Куьне оптовикривай явашдаказ
«шмаль» (наркотик квай ппaпpус)
къачуна, мектебра клелзавай аялриз
ва студентриз ам еке къиметрай маса
гудайла, са гъикъван ятлани вахтунда,
нубатдин махсус серенжем кыле
тухудалди, квез са шейникайни
къурхулувал авач...

Залан азаррикди начагъ тир ксар
патал тайинарзавай бейнидиз таъ-
сирдай дарманар са бязи аптекайра
исятда ачухдаказ маса гузва. ИкI,
рейд кыле тухузвай са сеферда
активистри полициядин къуллугъ-
чийрихъ галаз санал аптекадин про-
визор къуна. Ада темягъ авай ксариз
рецепт галачиз гужлу препаратар
маса гузвай. Патарив гвай квалера
яшамыш жезвай агъалийрин гафарай,
чпиз кландай дарманар са четинвални
авачиз маса къачуз жезвай и аптека
наркоманрин рикI алай чкадиз элкъ-
венвай. «Точкадиз» талукъ делилар
артухни кваз ава. Патарив ичли гзаф
къадар бутылкаяр, ишлемишнавай
шприцар гадарнава... Муьште-
рийрин чинрай абур иниз тумавар
хъунин дарман къачуз атанвачирдан
гъавурда гъатун четин кар туш.

-Аптекада зегъер маса гузвай бур
ахтармишдай закупка авуналди
къуна. Этикетка алачир пузырьк
маса гунай вичел лишан авунвай
пул чапла патан кассади аватай-
валди, оперативникар дезгедив
агатна, - давамарзава оперди. - Доп-
рос кыле тухудайла намуссуз а
ксари гъамиша гъа са мани лугъда:
«Абур зибур туш! Абур са ни ятлани
зал гадарна!»

Гъа и аптекадин иесиди са клус-
ни къулайсузвал гъисс тавуна чаз
вичи тахсиркавиле бизнес кыле
тухузвайди хиве къуна, ада вич
гъахъарзавай гафаралди, и кар ада
сифте сеферда, амни залан азардикди
начагъ тир мукъва - кылийриз чи
уьлкведилай къецепата операция
авун патал ийизва...

Амни, и аптекадин амай къуллугъ-
чийрини суддин вилик акъвазда. Ап-
тека агалда. Амма, мумкин я, мукъ-
вал вахтара мад ачух хъжеда. ГъикI
хъи, жермейрин къадар са акъван
чехиди туш, маса гузвай товарди
авур харжар гъасятда чкадал хкида.
Гъа икI, наркотикрилай аслу ксари
чпи-чеб пучзавайла ва рекъизвайла,
намуссуз бязибуру чпиз девлетар
къазанмишзава.

Чун МВД-дин подразделенида
алай вахтунда зегъмет чулгузвай
къуллугъчидихъ галаз рахазвайла,
допросдиз дишегъли гъана, адав са
сеферда ишлемишзавайдалай артух
наркотик гвай. Акунрай адан яшар
40-далай фад алатнавай, амма пас-
портда адан 21 йис тир. Зун алай

чкадал рушан твар къуна Заира,
фамилия райждай ихтияр авач. Заз
виликамаз тухузвай допросдал
амукъдай ихтияр гана. Заирадивай
вичин гъилер къалурун тлалабна.
Дамарар лап писбур тир, абур фен-
вайвал рапарин гелер, лугъурвал,
«рекъер» амай, амма рапарин таза
гелер авачир. Отделдин къуллугъ-
чийрикай садни рушан гъилериз
килигна, кланикай алайбур квачиз,
амай парталар тлунун тлалабна. Зун
къуьзуь къаридин хътин хам алай и
рушан яхунвилел алапат хъанвай
- виликрай фашистрин концлагерра
авайбурун шикилрай хъиз адан гъар
са клараб аквазвай. Руфунал адан
ктузвай къве хер алай. Ибур гъа-
миша рапар язавай ва абурокди сагъ
техжезвай хер арадал къвезвайдан
гъавурда туна зун оперативникди.

Рушакай ктузвай мейитдикай
хътин ял къвезвай. Ам вични мейит
хъиз аквазвай. Парталар алайла и
кар са акъван виле акъзвачир. Эгер
зомбияр авайтла, мумкин тир абур
жегъил и дишегъли хъиз аквадай ва
адакай хътин ни къведай. Ада мад

вичел члехи, чарадандалай хтлунай хьтин, велюрдин квалале алукидай халат алчудна. Адан вилер гьамиша гьа са жизви ахьа тир. Ара-ара ахвариз физ ва ахварай ават хьийизвай ада вич «вилерин стлалрал» алайди лагьана. Гьа и кьве гаф лугьун патал рушаз са шумуд декьикьа лазим ата-на. Заира хутахна, амма камерадиз ваь, азарханадиз, наркоманар патал отделенидиз рекье туна.

-Вични пучзава масабурни вич авай рекьиз гьизва, - гьавурда твазва зун допрос тухвай кьуллугьчиди, - «вилерин стлалрал» рикл алайбурал, гьа и рушал хьиз, хирер акьатзава, чан аламаз ктлизва. Абурун чулав лекь а кьадар члехи жезва хьи, ам пакун тваларикай хкатна чир жезва. Азарханада ам сагьариз алахьда, ахпа ам наркотикар чуклурунай суддин вилик акьвазда.

Наркоманрихь галаз кваллахзавай оперативникрин ва духтуррин наркологрин гафаралди, гьамиша «стлалар» ишлемишзавайбур зур йисалай артух яшамиш жезвач. Абур чан алай мейитар я.

-Гаф кватай чкадал лугьун, наркоманрин халис мейитар, виликдай хьиз куьчейрайни подъездрай ваь, притонрайни чпин квалерай жагьизва, - суьгьбет давамарзава оперативникди.

Ада ихьтин суьгьбетни авуна:

-Са сеферда, кьанун-кьайда хуьдай органриз сифте атай вахтунда, ППС-да кваллахзавайла, чи наряддиз кваллин подъезддин гураара мейит авайдакай хабар атана. Чи везифа мейит аватла ахтармишун ва аваз хьайитла, криминалистар кьведалди анаг хуьникай ибарат тир. Чкадал агакьайла, чал полициядиз зенг авур кьуьзуь дишегьли гьалтна. Ада милиционерриз кланикай затлани квачиз спортивкаяр алай гураара агаж хьанвайди кьалурна. Адан кьецил хьанвай далудин вини пад ктлиз башламишнавай, анабуьтпруьк гьатнавай, клараб аквазвай.

Мейит подъезддиз гьикл акьатна? Анал мейит пайда хьайила гьасятда чир жедай. Яраб ам гьакьван яргьалди инал аламукьна жал, гьатта ктлиз башламишдай кьван? - фикрзавай за жува-жувак. Белки, мурклади кьунвайди ятла лагьана, за адан кваче кьуьл эцяна. Кьул акьур ам гьасятда

квачел акьалтна, ППС-дин наряд акурла адан ийир-тийир квахьна, ахпа секин хьана, цуквал ацукьна. Кьуьзуь дишегьли вич мейитдиз элкьез клам-шам амай.

Инал СМП-дин бригадиз эвер гана. «Тади куьмекдин» машиндай эвичай стажёрка жегьил рушаз чан аламаз ктлизвай наркоман акурла экуьчун атана, ам гьаятдихь кулкусар галайвал катна, ана лагьайтла, гьа ихьтин себебдикди ППС-дин чи стажёрни авай, - вичин суьгьбетди зазни таьсирзавайди акурла, ихтилат маса патахь элкьурна давамар хьувуна ада, - «Тади куьмекдин» духтур азарлудав секинвилелди эгечина: адаз баллончикдай микробар кьин патал са гьихьтин ятлани затл яна, «обедкуьтягь хьанвагадаяр» лагьана, факьирдал повязка эцигна ва азарханадиз хутахна, - суьгьбетакьалтларна оперативникди.

Ихьтин суьгьбетдин ван хьайидалай кьулухь заз зомбияр кьундармар хьиз амач. Им неинки винел патан акурлар ухшарбур хьунихь, гьаклани инсанди вичи-вич тухузвай тегьердихь, адан кьенепатахь галазни алакьалу я, гьикл хьи наркотикри инсан михьиз тергзава. Ада вич виликдай хьтин инсан яз кьалурдай амаларзаватлани, гьакьикьатда адаз наркотикрилай гьейри, уьмуьрда са затлани ахквазмайди, мад са куьнини дад хгузмайди туш.

...2000-йисарин эвел кьилерай Махачкьалада Руслан лугьуз, Санкт-Петербургдай тир - вичел абурар алай, кьакьан жендек авай, виклөгь, 30 йисарин яшда авай хьтин жегьил итим авайди тир. Ада кьиле тухузвай мярекатра залар сиве - сивди инсанрай ацлузвай, вич виликдай наркоман тир, амма диндал амал авунин нетижада, вич сагь хьхьана лугьуз тестикьарзавай ада, сагь хьжез кландай инсанар сектадиз клватлзавай. Ада абур наркотикрин аслувиликай хуьн хиве кьазвай, хашпара диндин тапан секциядиз гьахьун патал абурун жибиар ичли, гьатта кваликай-йикьакайни ийизвай. Са акьван яргьал вахт арадай фенач, кьанун-кьайда хуьдай органрин кьуллугьчийр адан геле гьатна. Амма Руслан Дагьустандай катна, адан кьадар-кьисмет гьикл хьанатла чидач. А члавуз гьатта Дагьустандин

МВД-дин бязи кьуллугьчийризни ада, дугьриданни, наркоманиядин вилик пад кьунин квалах кьиле тухузвай, инсанар сагьарзавай хьиз тир.

Квалахдин йикьан нянихь отделдиз кьунвай са бахтикьара (маргинал) хкана. Адавай жибинра авай затлар акьудна столдал эцигун тлалабна. Жибиндай ада ишлемишнавай хейлин шприцар акьудна. Абур са шумуд цуд авай. «Икьванбур кьез герекя, абургьинай атана?», - лагьана хабар кьурла, ада абур притонрай ва аптекайрин патаривай «михьи авун» патал клватлнавайди лагьана. Им гьатта гзаф крар акунвай оперативникар патални цийивал тир. Кьунвайда шприцдин рапуна ва клвенкве са тлимил наркотик амуькьзавайди, ада ам «михьна», ишлемишзавайди лагьана. Са сеферда ишлемишун патал тахминан 25 шприц герек кьезва. «Азар акатуникай кичле тушни?», - лагьай суалдиз гадади жаваб гайивал, жаван члавуз ада чуьнуьхунарна, наркотик кьачун патал, ахпа ам дустагьда ацукьарна. «Заз мад дустагьдиз физ кланзавач. Аниз фидалди иклни хьсан я. Зун СПИД-дик, гепатитдик гьаклани азарлу я. За векьерилай башламишна, ахпа «гужлудал» элячина. Зи компаниядай захь дустар амач. Вири кьена. Гьар сеферда нубатдин дуст кучудайдалай кьулухь чна зарафат кьаз: «Гила вуьж?» лугьуз хабар кьадай. Эхиримжи дуст кучудайла, за жуважувавай хабар кьуна ва жавабни гана: Гила зун», - залан уфт алахьна яхун цам хьтин гададилай. Адаз оперри «михьдайди» лаклаб ганвай ва итлар компьютердани туна, гада ахьайна.

Винидихь кьхьенвай крар жуван вилералди акур ва я зи суьгьбет клелаидалай кьулухь наркотикар ишлемишдай кас ам гьихьтинди ятла, завай кьатлуниз жезвач. Эгер кьез са мус ятлани наркотикар ишлемишиз клан хьайитла, гьибур хьайитлани, гьатта «кьезилбурни», кьевай лап регьятдаказ сефил суьгьбетдин мад са игит жез алакьда.

P.S. Наркотикрин зияндикай зи фильм Москвада Россиядин Федеральний Советдин премия патал конкурсда «Право на жизнь» номинациядай гьалиб хьана.

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

Баркалла алаз

Гъар са касдал вичин умуърда гзаф къадар инсанар дуьшуъш жеда. Адет яз, садбур абурун рикЛелай фад алатда, садбуру инсандин умуърда, зигьиндакьетен гел тада. Зи къилихриз, умуърдиз писвилехъди таъсир авурбурун къадарни тмимил туш. Амма аз писни хъсан, гъахъни батлул чара ийиз чирайбур зи гъурметлу муаллимар я. Зун гъамшалугъ абуруз буржлу тирди за, жуваз умуърдин тежриба гзаф жердавай, гьиссезава. Ихъгинбурукай сад тир аз дидед чЛаланни литературадин тарсар гайи муаллим Исаева Тамара Играмудиновнадин алакьунри, лайихлувилери зун къелем гъиле къуниз мажбулна. Ада вичин дурмулу ва гъакъисагъ зегъметдалди къазанмишнавай агалкъунар анжах тариф авуниз лайихлу я.

Т.И.Исаева 1968-йисуз Къурагъ райондин Къурагърин хуьре дидедиз хъана. Хайи хуьре школа, 1991-йисуз ДГПУ агалкъунралди акъалтПарна. Ада вичин зегъметдин рехъ Къурагърин 1-нумрадин юкъван школада дидед чЛалан муаллим яз башламишна. Тамара муаллимди сифте йикъалай вичин алакьунралди, жавабдарвал гьисс авуналди, пешедив рикЛ гваз эгечЛуналди, аялрин ва диде-бубайрин арада хуш рафтарвилин алакьаяр

хуьналди гъурмет, авторитет къазанмишна. Ам вичи тарсгузвай аялрив дерин чирвилер агакъариз, абурун зигьин ачухариз, фикир хайи чЛалал, Ватандал желб ийиз алахъзава.

2018-йисуз Тамара Играмудиновна РФ-дин образованидин лайихлу работник лагъай тВарцтин, райондин образованидин лайихлу работник лагъай тВарцтин, райондин образованидин отделдин гъурметдин грамотайрин сагъиб хъана. Идалай гъейри, 2015-йис Тамара муаллим патал иллаки бегъерлуди тир. Ада «Йисан-2008», 2009-йисуз Махачкъалада къиле фейи «Дидед чЛалан хъсан муаллим», «Йисан-2015», гъа и йисуз «Хайи чЛалан виридалайни хъсан муаллим» лишандик кваз тухвай райондин конкурсрани гъалибвал къазанмишна.

Тарс гунин методикадин къайдаяр фикирда къуна, Тамара Играмудиновнади, гъар са тарсунин тема планламишзава. Гъамиша са жуьреда, са къайдада тухузвай тарсарин эсерлувал зайифди жеда. ИкЛ тахъун патал Тамара муаллимди са къайда ва я са амал ваъ, са шумуд къайдани амал ишлемишзава.

Муаллимди гъар са тарс адетдин кЛалубдинди тушир жуьреда ту-

хузва: тарс-лекция, тарс-къугъун, тарс-сиягъат, тарс-сегъне ва мсб.

Тамара муаллимди тарсар вичи тешкилнавай кабинетда къиле тухузва. Гъар са классдиз талукъ тир ктабри, методикадин пособийри, аялри теснифнавай ва кВатнавай материалри кабинетдин метлебувал ва аялрин чирвилер мадни артухарзава. Кабинетда вечерар, кружокар, конкурсар, викторинаяр ва маса мярекатарни къиле тухузва.

Тамара муаллимдин гъилик чирвилер, тербия къачузвай аялрини республикадин, райондин олимпиадайра гъамиша кВенкЛвечи чкаяр къазва. Аялрин чирвилер деринарун, зигьин мягъкемарун, дидед чЛал кЛанарун патал ада «Диде-Ватан», «СтЛал Саядан муьгъуьббатдин лирика» темайрай тарсар тухузва, интерактивный доска ишлемишзава.

– За Тамара Играмудиновнади хъ галаз фадлай кВалахзава. Ам акъалтЛай хъсан инсан, вичин предметдал, аялрал рикЛивай ашукъ, дерин чирвилер, тербия гуз алакьдай муаллим я. Адахъ аялрин гъевес хкаждай, вичин предмет кЛанардай бажарагъ ава, - лугъузва и школадин директор Гъамид Мисриева.

– Тамара Играмудиновна къастунал кЕвивал авай муаллим, тербиячи хъиз, школадин умуърда къиле физвай вири мярекатрин иштиракчини я, – къейдзава кВалахдин юлдаш Марият Рагъимхановади.

Лезги литературадал, дидед чЛалал гзаф рикЛ алай и дишегълидиз вичин коллективда, аялрин ва абурун диде-бубайрин патай лайихлу гъурмет ава. Аялриз дерин чирвилер, хъсан тербия гузвай ада адалатлу хизанни къиле тухузва. Ам пуд аялдин диде я.

Къуй квехъ чандин мягъкем сагъламвал, умуърда хушбахтлувал, дережаяр мадни виниз хкаждай къуватар хъурай гъурметлу Тамара Играмудиновна!

*РикЛелай фич ви зегъмет,
Алахъай течиз муьгълет.
Рекъе туна вилик дуьз,
Чирна чаз инсанвал хуьз.*

Маида АГЪМЕДОВА

Пудкъад йисан юбилей къейднавай Устад и яшдив агакънавайдаз ухшарни туш. Жегьил яз аквадай, тIарам, тIимил рехивал акатнавай ада кIанзни-такIанз вичел фикир желбиз тада.

Юбилей, зи фикирдалди, нетижаяр къадай, атIай рекъикай веревирддай ва гележегдин планар тайинардай хъсан себеб я. Итижлу инсандихъ галаз ихтилатдай мумкинвикайни дуьшуьшдикай менфят къачуналди, кIвалахдин рекъяй юлдашдихъ галаз зун Шовкринскийдиз мугъман хъана.

Авур кар нагъакъанди хъанач – гуьрцелдилай алатайвалди, чун чимивилини къулайвили агъавалзавай, дуствилелди яшамиш жезвай хизандин юкъваз аватна.

Ислам Шовкринскийдин хъенчIин алем

Ам са акъван рахунрал рикI алайди туш, амма чалай адай гафар акъудиз алакъна, и карди чаз чидай маса ксарни винел акъудна. Ислам вичикай са тIимил ихтилатуниз мажбур хъана.

Сивик хъвер кваз хиве къазвайвал, дидедиз вич музыкадин рекъяй вилик финин, еке дережайрив агакъунин мурад авай, и кар себеб яз гъатта пианино къачунвай. Амма Исламаз музыкадин рекъе чIугур пуд йисан азабар бес хъана, нетижада пианинодин (ам гъакI гъавайда къачунвайди туш эхир! – лугъудай дидеди) лакди мугъманлух кIвалин пипIе сефилвилелди нур гуз хъана.

Суьретар чIугунал ва пластилиндикай затIартуькIуьрунал Исламан рикI гъвечи чIавалай алай. Ингъе аял чIаван са шикилда ам пластилиндин къвати гъиле аваз акъвазнава. Амма бажарагълу жаван художественный школадиз фенач.

Ислам комиксар, сатирадин гъвечи картинарай суьретар чIугунал, школадин цлан газетар гъазурунал, самодеятельностда иштиракунал машгъул хъана. Ам гъамиша са квелятIа машгъул жедай, исятдани ада вичин вахт бушдиз акъудзавач, гъилин кеспиди мефтIедив хъсан кIвалахиз тада лугъудай фикир адан къиле гъамишалугъ яз ацукънава.

Исламан дидеди гзаф вахт цвалардай машиндихъ ацукъна акъуддай, са артух мажал жезвачир адаз, амма Исламаз дидеди вичиз фикир гана кIанзавай. Садра ада чарчел инсандин чинин суьрет яна ва хабар къуна: «Вуна гъикI фикирзава, и чини вуч къалурзава?». Дидедиз а чинай вичиз арадал гъиз кIан хъайи гъиссер такурла, Ислам гзаф мягтел хъана. Вичин бейкефвилер рикIел хкиз, а чIавуз чIугур чинин суьрет рикIел хкайла, гила адак

хъуьруьнни акатзава – абур исятда авай, вирибуру менфят къачузвай смайликар хътинбур тир эхир. Абур за чIугур чIавуз къенин виртуальный рафтарвилер гъич фикирдизни къведачир.

Херлуф Бидstrupан сатирадин суьретрин миниатюраирал машгъул жез жаван чIавалай эгечIна – кIвале Бидstrupан суьретар авай чIехи альбом авай, абурухъ дуланажагъдиз талукъ зарисовкаяр, сатирадин сиясатдин карикатураяр галай, Ислам гъабур тикрар хъувунал, гъатта абурук физрукдин ва я гъамиша подъезддин куьридал ацукънавай къуншидаллай фитнечи дишегълидин ухшарар кутаз алахъдай... Ада Бидstrup вич патал муаллим хъайиди, ада фасагъатлудаказ къаматар арадал гъиз чирайди хиве къазва. Чинин акунар, акъвазнавай гъал, къил агъузун, фурслудаказ бапIах са

патахъна алукулун – ибур къилихар арадал гъунин алатар я – хъвер гъидай къабачи ва я гъамиша кимел жедай темпел, итижлу тушир мурмурдайди ва я кар-члал авачир лагълагъчи, къаю къуна базардал анарар маса гузвай алверчи ва я ламраллаз вичин метягъ тухузвай къуьзек...

Вири и къаматар легъзейра хайибуруз элкъвезва, ваз абур чир хъжезва – ингъе им Гъажи халу я, шешбеш къугъуна кумукъайла, ам гъамиша икI ажугълу жеда, и гъвечи лам гвай кIалубди Унцукулдай тир бубадин хванахварикIел хкизва – ада гъатта ламни акI рекъе твазва хъи, на лугъуди, ада нагъакъанвилерикай инсаният хуьнин буржи къилиз акъудзава!

Гъатта лап атIугъай персонажрални Ислама рикI ацукъариз ва хъвер ийиз тазва. Инал кар абур хъсанбур ва я хъсан туширбур хъналалач, къилинди, абур адазвичиз кIанзава! Абур гъихътинбур ятIа, гъа авайвал кIанзава – жанлубур, халисанбур, хъверзавайбур, зуьрне язавайбур, тостар лугъузвайбур яз... Исламахъ лап машгъур композицияр ава, абурок «Ким», «Булахдин патав гуьруьш», «Хуьруьн межлисар», «Дустарин гуьруьш» ва хейлин масабур акатзава, гъар са персонаждихъни вичин мили хъвер, тикрар тежер къетIенвилер, биришар, нер ава...

Яшайишдин сегънейрин сюжетар, адет яз, дуьшуьшдай хъиз къилизкъведа. Са сеферда устIарханада кIвалахзавай чIавуз ада кимел алай къуьзуь итимрин ва дагъдин хуьре

кIватI хъанвай къуьзуь къарийрин кIалубар тукIуьрнай.

Адан еке нер алай, къармуьк бармак алукинавай, гъиле чехир авай карч авай дагъвийр ва сун еке шалар, калушар алай къулай къарийр вири алем тирвал чкIана. Абур къадирлувилелди Валерий Меладзеди, Сосо Павлиашвилиди, Лариса Долинади ва мад хейлин дустари, адан бажарагъдиз къимет гузвайбуру хуьзва.

Адан гъар са скульптурадин композицияди гуягегъенш майдан ачухзава ва ам мадни экуь, чими ийизва. И кар, аквадай гъаларай, абур арадал гъайи автордиз вичин машгъур ватандихъ, адан бажарагълу инсанрихъ, адан надир сеняткарвилерихъ авай кIанивили илгъам гунихъ галаз алакъалу я жеди. Ислам чи республикада гзаф къекъвезва ва Дагъустандин (Балхардин, Испикрин) хъенчIин сеняткарвилехъ галаз ам мукъувай таниш я. Амма чкадин чеб ишлемишуник къил кутазвач – и чепедивай гзаф чIавара ифиндиз дурум гуз жедач ва сварар акъатда, амма устаддин кIалубар сарехнени квачирбур хъун лазим я. Гъавилай кIвалахда Ислама гзафни-гзаф лабораториядин ахтармишунар тухванвай Москвадин чепедикай менфят къачузва, адан ерини хъсанди язгъисабзава. «Къайдасузвилез рехъ гудач – гъа им зи девиз я!» - хуьурезва Ислам. И кар чазни аквазва: вири алатар къацIарал эцигнава, гипсдин болванкаяр ди-къетлудаказ миьхнава ва сад-садан кукIвал эцигнава.

Ислама къацIалай альбом къачузва, ана хронологиядин тартибда аваз адан вири шабагъар, газетрайни журналрай атIанвай чарар-кIусар, выставкайрин ва маса мярекатрин шикилар ава. Мад ва мад сеферда адан къаматрин деринвални саявал акурла, гъейран жезва; абур гъатта альбомдин шикилрай чаз камаллу ва вири крарикай хабар авай вилерай килигзава. Исламан эхиримжи вывставкада кIуьд йис тамам хъанвай руша авур кхъинри гъатта накъвар гъана: «Хийрар! Зи тIвар Диана я, зи 9 йис я. Заз куь суьретар-кIалубар гзаф бегенмиш хъана. Абурай Квез чухсагъул!». Бесина къалурнавачни художникдин устадвал?

- 2010-йисуз, - ихтилатзава Ислама, – закай «Дагъустандин биеннале-2010» тIвар алай къиле феи художникрин ва прикладной искусстводин устаддин фестивалдин гран-придин сагъиб хъана, гъа и гъалибвили заз Англиядин тIварван авай меценат Жон Малвина бине кутур машгъур «Камелот» дараматда кIвалахдай мумкинвал гана. Ам гъейран жедай крарив, вакъийарив ацIанвай сиягъат тир.

Пачагъ Артуран Юкъван асиррин дарамат, - рикIел хкизва Ислама, - а девирдин къеллейриз талукъ тирвал, вири патарихъай яд авай чухурри къунва, Великобританиядин гъукуматди къадим девирдин имарат цIийи хъувун герек авай кар язгъисабнач, амма Камелотдин харапаяр-цлар сифтегъан гъалда ама. Амма Корнуэлледа, Уэльс графствода, къадим заманадин

Ислам Шовкринский – РД-дин лайихлу художник, РФ-дин художникрин Союздин член, государстводинни гъукуматдин гзаф шабагърин сагъиб. Къилдин выставкайрин автор ва Россиядин алай аямдин тарихдин музейдин, Кавказдин халкъарин музейдин, Россиядин прикладной искусстводин музейдин, ВДНХ-дин ва маса гзаф экспозицийрин иштиракчи. Мукъвара Дагъустандин художникрин Союздин выставкайрин залда машгъур устаддин кIвалахриз талукъарна, «ХъенчIин скульптура» лишандик кваз, юбилейдин выставка къиле фена.

Женщина Дагестана

На лезгинском языке

Учредитель:

Министерство информатизации, связи и массовых коммуникаций РД.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: j-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА
e-mail: shikhnabiev981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1^а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина Дагестана»: женщинадагестана.рф

Сдано в набор 13.01.2020.

Подписано в печать 31.01.2020.

Формат бумаги 60 x 84¹/₈.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 0106. Тираж (3300) 416 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском, кумыкском, лакском, лезгинском, русском, табасаранском языках один раз в два месяца.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ № ТУ05-00429 выдано Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Дагестан.

На обложке:

I – Раида Ревшановна Саидова – учитель русского языка и литературы школы № 53 г. Астрахани; II – картина Н. А. Лакова; III – работы И. Шовкринского.

гуьрчег дараматдин дуьм-дуьз кIалубда аваз, цIийи Камелот эцигнава. Исятда ам международный культурадин макан я, аниз дуьньядин вири пипIерай художника ва искусстводак рикI алай, кIимет гузвай ксар физва, ана чпин яратмишунриз дуьньядин пешекарри еке кIимет ганвай устадрихъ галазни таниш жедай мумкинвал ава. Гуьрчег дараматдилаь гзаф адахъ галаз инсанриз авай рафатрвили гьейранарна Ислам. Художника, кIавалар, писателар, шаирар, машгур актерар ва режиссерар – абурун бажарагъар ана Аллагъдин патай вири инсанриз ганвай пай хъиз кIабулзава. Аннамишун ва тереф хуьн тавун – абур арадал гъайи Аллагъдин вилик ийизвай гунагъкарвили барабар я...

Виридалайни итижлуди аниз физвай инсанрин чинриз килигун я! Ингье инсан, гагъ са экспонатдиз, гагъ масадаз килигиз, залда кIекъевезва... Зи скульптурайриз мукъва жезва ва кIанзни-такIанз сивик хъвер акатзава! Им гъакI, бейхабар гьалда аваз арадал кIевезва, инсандин чин дегиш жезва, и карди жув гьейранарзава. Тамашчийрин мили хъвер ва вилерин шадвиллин нур патал кIвалахун, цIийи затIар арадал гъун чарасуз месэла я, - рикIин сидкъидай лугъузва Ислам. Ам вичин гIиссер райждайбурукай туш, амма, вичин вири устадвал хчив вахкуз кIан хъайидакай, гила хтулдив вахкунин мурад авайдакай ада лагъай зарафат квай жуьредин келимайрай за кIатIайвал, ада неинки вичи яратмишунин, гъакI масабурини и кар чирунин гереквал авайди гIиссзава.

...Шовкринскийдихъ галаз чна яргъалди суьгъбетарна, кIвалин сагъибрин рикIин ачухвиликайни, хушвиликайни лезет хкудна. Садавад кIур и хизандал, Луизадин кIайгъударвилел ва Исламани вичин кайванидиз ийизвай и жуьредин гьурметдал гьейранвална чна.

- Уьмуьрда Луиза гьалт тавунайIа, зунни масакIа хуьн мумкин тир, - регъуьвал квай тегъерда хиве кIазвай Ислама, Луизадини хуьруьн кIедавай жуьреда чин капашрив кIевирзава: «Зун гъикI ашукъ жедачир кIван студент вахтарин «Эгер вун ашукъ хъанватIа, дагълара кIекъуьгъ» тамашадик квай рикIиз чими Бахадурдал? Ада вичин чIехи нердалди суьгъурда туна, аквадай гьалда, а суьгъурда гьамишалугъ яз гьатнава!».

Гзаф затIарикай рахаз кIандай – хъенчIин устадвиллин школа-студиядиз, гележегдин планрикай, искусстводикай, конкурсраиштиракунин чарасувликай ва жуван проектрай грантар кIачудай мумкинвилерикай, хтулрушакай (рушан хизан США-да яшамаш жезва)... Амма, кIвалин иесяр рикIин ачухбур я лугъуз, ина мад гзаф чIавалди амукъуьн кIулайсуз акуна...

Чун исятдани Устаддин ва адан хизандин хъсан, регъимлу таъсирдик кума. Къилинди, ам чи ватангъгли хуьнал ва адан бажарагъдал чна дамахвава. Чна Исламан цIийи кIвалахар-яратмишунар вилив хуьзва ва адахъ галаз санал умудлу я хьи, хъенчIин устадвиллин школа-студия ва, Устаддин адетар, ирс давамардай ученикар жеда.

Суьлгъият БУЛГАЕВА

Глиняный мир Ислама Шовкринского

ИНДЕКС 73901

6+

